

חגיגה פרק שני אין דורשין

(חגיגה יא, ב)

משנה :

אין דורשין בעריות בשלשה (שנים והוא), ולא במעשה בראשית בשנים (אחד והוא), ולא במרכבה ביחיד (אין שם אלא הוא לבדו; ובגמרא מפרש לה) אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו.
כל המסתכל בארבעה דברים (הני דמפרש ואזיל) - רתוי לו כאילו לא בא לעולם: מה למעלה (מרקיע שעל ראשי החיות), מה למטה (מהן), מה לפניו (חוץ למחיצת הרקיע למזרח), ומה לאחור (למערב).
וכל שלא חס על כבוד קונו (בגמרא מפרש מאי היא) - רתוי לו שלא בא לעולם (טוב ויפה היה לו אם לא בא לעולם; ואומר אני שהוא לשון רחמנות, כלומר: מרוחם הוא אם לא בא לעולם; ודוגמתו בתורת כהנים: אל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים (ויקרא י"ב) - ראויין היו לשרף, אלא שריתם הכתוב לאהרן).
(תוספות: אינו יכול להיות מה שפירש המורה מה לפניו חוץ למחיצת הרקיע ומה לאחור למערב, מדפריך בגמרא 'בשלמא מה למעלה ומה למטה ומה לאחור' - לחיי, אלא לפניו - מה דהוה הוה? אלמא מה לפניו קודם לעולם הוא; ועוד בתוספתא: מה לפניו ומה לאחור: מה היה ומה עתיד להיות; ע"כ תוס').

גמרא :

אמרת ברישא 'ולא במרכבה ביחיד' (וכיון דיחידה הוא ואינו שומע מפי הרב, על כרחך מדעתו הוא מבין, וקאסרת ליה), והדר אמרת 'אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו'!!?

הכי קאמר: אין דורשין בעריות בשלשה (לבד מן הדורש), ולא במעשה בראשית בשנים (וכל שכן לשלשה), ולא במרכבה ליחיד (לתלמיד יחיד) אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו (שלא יצטרך לשאול לרב כשיסתפק לו, דלאו אורח ארעא לפרושא בהדיא).

אין דורשין בעריות בשלשה :

מאי טעמא? : אילימא משום דכתיב (ויקרא י"ח), איש איש אל כל שאר בשרו [לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'], 'איש איש' - תרי, 'שאר בשרו' - חד, ואמר רחמנא 'לא תקרבו לגלות ערוה' (לא תקרבו שלשתכם זה אצל זה לגלות טעמי פרשת עריות) - אלא מעתה דכתיב (ויקרא כ"ט): ואל בני ישראל תדבר לאמאן איש איש כי יקלל אלהיו [ונשא חטאו], [ויקרא כ"ב]: ואל בני ישראל תאמר איש איש [מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל] אשר יתן מזרעו למולך [מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן] הכי נמי!!?

אלא הנהו מיבעי ליה לרבות את הנכרים שמוזהרין על ברכת השם ועל עבודה זרה כישראל.

האי נמי מיבעי ליה לרבות את הנכרים שמוזהרין על העריות כישראל!

אלא מדכתיב (ויקרא י"ח, ז) ושמרתם את משמרתם [לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם] : ושמרתם = תרי, משמרת' = חד, ואמר רחמנא לבלתי עשות מחקות התועבות.

אלא מעתה, דכתיב (שמות ל"א, י"ד) ושמרתם את השבת [כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה], (שמות י"ב, י"ז) ושמרתם את המצות [כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם], (במדבר י"ח, ה) ושמרתם את משמרת הקדש [ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל] הכי נמי!

אלא אמר רב אשי: מאי 'אין דורשין בעריות בשלשה'? - אין דורשין בסתרי עריות (שאינן מפורשות, כגון בתו מאנוסתו, ואם חמיו, ואם חמותו, דנפקי במסכת סנהדרין (דף ע"ה). מדרשא) לשלשה; מאי טעמא? - סברא הוא: כי תרי, כי יתבי קמי רבייהו - חד שקיל וטרי בהדי רביה (נושא ונותן בהלכה עם רבו), ואידך מצלי אודניה לגמרא (מטה אצנו ושומע דבריה וכן שומעין את דברי הרב); תלתא (אבל כשהן שלשה) - חד שקיל וטרי בהדי רביה, והנך תרי שקלו וטרו בהדי הדדי (זה עם זה), ולא ידעי מאי קאמר רבייהו ואתו למישרי איסורא בעריות (על ידי שלא שמעו מפי הרב כשדרש בו איסור).

אי הכי כל התורה נמי?

עריות שאני, דאמר מר (במתניתין בתרייתא דמסכת מכות (פ"ג מ"ט, דף כ"ג)): 'גזל ועריות - נפשו מחמדתן ומתאוה להם'.

אי הכי גזל נמי!!

עריות - בין בפניו בין שלא בפניו נפיש יצריה; גזל, בפניו נפיש יצריה (כשהוא רואה לפניו שיכול לגזול), שלא בפניו לא נפיש יצריה.

ולא במעשה בראשית בשנים:

מנא הני מילי (דאין שנים שואלין במעשה בראשית)?

דתנו רבנן: (דברים ז, לב) כי שאל נא לימים ראשונים [אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים] הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו] - יחיד שואל ואין שנים שואלין.

יכול שאל אדם (מה היה) קודם שנברא העולם?

תלמוד לומר: 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ';

יכול לא שאל אדם מששת ימי בראשית (יכול לא ידרוש ולא ישאל בששת ימי

בראשית, דהא למן בריית אדם הוא דיהיב רשותא, והוא - בערב שבת נברא)?

תלמוד לומר 'לימים ראשונים אשר היו לפניך' (מיום ראשון);

יכול שאל אדם מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור?

תלמוד לומר: 'ולמקצה השמים ועד קצה השמים': מלמקצה השמים ועד קצה

השמים אתה שואל, ואין אתה שואל מה למעלה מה למטה מה לפניו

מה לאחור.

(חגיגה יב, א)

השתא דנפקא ליה מ'למקצה השמים ועד קצה השמים' (דאסור לשאול מה שיש חוץ למחיצות, ממילא נפקא לן דאסור לשאול בקודם שנברא, דהיא היא, מה שהיה קודם לברייתו - הוא עכשיו חוץ למחיצתו), (הלכך) 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ' למה לי (למה לי למעוטי

מיניה קודם שנברא העולם)?

כדרכי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: אדם הראשון - מן הארץ עד

לרקיע, שנאמר 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ' [ולמקצה השמים ועד קצה השמים]

(על הארץ היה, ומגיע לשמים), וכיון שסרח - הניח הקב"ה ידיו עליו

ומיעטו, שנאמר (תהלים קל"ט, ה) אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך (אחור וקדם צרתני - שתי

פעמים יצרתני, תחלה גבוה ולבסוף שפל).

אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון - מסוף העולם ועד סופו היה

(כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו למערב), שנאמר 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על

הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים'; כיון שסרח - הניח הקב"ה ידיו עליו

ומיעטו, שנאמר 'ותשת עלי כפך'.

אי הכי קשו קראי אהדדי?

אידי ואידי חד שיעורא הוא.

ואמר רב יהודה אמר רב: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו

הן: שמים וארץ, תהו ובהו (לקמן מפרש להו), אור וחשך, רוח ומים,

מדת יום ומדת לילה (עשרים וארבע שעות בין שניהם);

שמים וארץ - דכתיב (בראשית א, א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ;

תהו ובהו - דכתיב (בראשית א, ב) והארץ היתה תהו ובהו [וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת

על פני המים];

אור וחשך: חשך - דכתיב וחשך על פני תהום; אור - דכתיב (בראשית א, ג) ויאמר

אלהים יהי אור [ויהי אור];

רוח ומים - דכתיב 'ורוח אלהים מרחפת על פני המים';

מדת יום ומדת לילה - דכתיב [בראשית א, ה]: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי

ערב ויהי בקר יום אחד.

תנא: 'תהו' = קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו, שממנו יצא

חשך, שנאמר (תהלים יח, יב) ישת חשך סתרו סביבותי [סכתו חשכת מים עבי שחקים] (למדת שקו

החשך מקיף את השמים);

'בהו' אלו אבנים המפולמות (לשון ליחלוח) המשוקעות בתהום, שמהן

יוצאין מים, שנאמר)

[ישעיהו לד, יא: וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה] ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (למדת שה'תהו' =

קו, וה'בהו' = אבנים);

ואור, ביום ראשון איברי? והכתיב [בראשית א, יז] ויתן אותם אלהים ברקיע השמים

[להאיר על הארץ] וכתיב [בראשית א, יט] ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי?

כדרכי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: אור שברא הקב"ה ביום ראשון -

אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו; כיון שנסתכל הקב"ה בדור

המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים - עמד וגנזו מהן, שנאמר (איוב לח, טו) וימנע מרשעים אורם [וזרוע רמה תשבר]; ולמי גנזו? - לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר [בראשית א, ד] וירא אלהים את האור כי טוב [ויבדל אלקים בין האור ובין החשך], ואין טוב אלא צדיק, שנאמר (ישעיהו ג, י) אמרו צדיק כי טוב [כי פרי מעלליהם יאכלו]; כיון שראה אור שגנזו לצדיקים - שמח, שנאמר (משלי יג, ט) אור צדיקים ישמח [ונרשעים ידעך].

כתנאי: 'אור שברא הקב"ה כיום ראשון - אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, דברי רבי יעקב; וחכמים אומרים: הן הן מאורות שנבראו כיום ראשון, ולא נתלו עד יום רביעי.'

אמר רב זוטרין בר טוביא אמר רב: בעשרה דברים נברא העולם: בחכמה (יודע מה שלמד) ובתבונה (שהוא מבין דבר חדש מפלפול חכמתו) ובדעת (ישוב) ובכח (הוא כח הזרוע) ובגבורה (נזיפה, כדאמרין לקמן: שגער בו ועמד) ובגבורה (גבורה הלב) בצדק ובמשפט בחסד וברחמים:

בחכמה ובתבונה - דכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה; בדעת - דכתיב (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו [ושחקים ירעפו טל]; בכח וגבורה - דכתיב (תהלים סו, ז) מכין הרים בכחו נאזר בגבורה; בגבורה - דכתיב (איוב כו, יא) עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו; בצדק ומשפט - דכתיב (תהלים פט, טו) צדק ומשפט מכון כסאך [חסד ואמת יקדמו פניך]; בחסד ורחמים - דכתיב (תהלים כה, ז) זכר רחמיק ה' וחסדיך כי מעולם המה.

ואמר רב יהודה אמר רב: בשעה שברא הקב"ה את העולם - היה מרחיב והולך כשתי פקעיות (לומישי"ל בלעז, פקעת של חוטים) של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר 'עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו', והיינו דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב (בראשית יז, א; לה, א; איוב יג, ג) 'אני אל שדי' - אני הוא שאמרתי לעולם די: אמר ריש לקיש: בשעה שברא הקב"ה את הים - היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה ויבשו, שנאמר (נחום ד, ד) גוער בים ויבשו וכל הנהרות החריב [אמלל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וְפָרַח לְבָנוֹן אִמְלַל].

תנו רבנן: 'בית שמאי אומרים: שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, שנאמר (בראשית א, א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים: ארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים, שנאמר [בראשית ב, א] אלה תולדות השמים והארץ בהבראם] ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים.

אמר להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם אדם בונה עלייה ואחר כך בונה בית, שנאמר (עמוס ט, ט) הַבֹּנֶה בַּשָּׁמַיִם <מעלותו> מַעְלֹתָיו וַאֲנֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּהּ [הקרא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו] (אלמא 'עלייה' מיקרא)?

אמר להם בית שמאי לבית הלל: לדבריכם, אדם עושה שרפרף ואחר כך עושה כסא, שנאמר (ישעיהו סו, א) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי [אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי] (שרפרף - לרגלי, וכסא - לישב; על כרחך הכסא עשוי תחלה, ולפי גובה הכסא הוא מתקן השרפרף)?

וחכמים אומרים: זה וזה כאחת נבראו, שנאמר (ישעיהו מח, יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו (מסיפיה דקרא יליף, דכתיב יעמדו יחדו כשבראן ועשאן פקעיות, כמו שאמרנו למעלה). ואידך, מאי 'יחדו'?

דלא משתלפי מהדדי [שאינן לנתקם זה מזה].

[מכל מקום] קשו קראי אהדדי?

אמר ריש לקיש: כשנבראו - ברא שמים ואחר כך ברא הארץ, וכשנטה - נטה הארץ ואחר כך נטה שמים.

מאי 'שמים'?

אמר רבי יוסי בר חנינא: ששם מים.

במתניתא תנא: 'אש ומים, מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן (עירבן) זה בזה ועשה מהן רקיע'.

שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא כשהיו מהלכין בדרך, אמר לו: אתה, ששימשת את נחום איש גס זו כ"ב שנה, שהיה דורש כל 'את' יין שבתורה, [בראשית א, א] בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ מה היה דורש בהן?

אמר לו: אילו נאמר 'בראשית ברא אלהים' שמים וארץ' הייתי אומר שמים = שמו של הקב"ה; עכשיו שנאמר 'את השמים ואת הארץ' שמים = שמים ממש, ארץ = ארץ ממש;

(חגיגה יב, ב)

'את הארץ' למה לי? - להקדים שמים לארץ (דאי לא כתיב 'את', הוה אמינא כאחת נבראו אלא שאי אפשר לקרות שני שמות כאחת - להכי כתב 'את': להקדים).

(בראשית א, ב) והארץ היתה תהו ובהו [וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים] - מכדי בשמים אתחיל ברישא, מאי שנא דקא חשיב מעשה ארץ? תנא דבי רבי ישמעאל: משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: השכימו לפתחי! השכים ומצא נשים ואנשים, למי משבח? למי שאין דרכו להשכים והשכים! (הכא נמי דקרא לשמים תחלה, הוה ליה ארץ = אין דרכו להשכים, ועוד: שכל מעשה ארץ מתונים, ומעשה שמים במהירות, וזו [הארץ] השכימה עמה, שנבראו כאחת - לכך התחיל לספור מעשיה תחלה).

תניא: 'רבי יוסי אומר: אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות, עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות: הארץ על מה עומדת? - על העמודים, שנאמר (איוב טו, ו) המְרִיז אֶרֶץ מִמְקוֹמָהּ וְעִמּוּדֶיהָ יִתְפַּלְצוּן;

עמודים - על המים, שנאמר (תהלים קלו, ו) לרוקע הארץ על המים [כי לעולם חסדו]; מים - על ההרים, שנאמר (תהלים קד, ו) תהום כלבש כסיתו [על ההרים יעמדו מים]; הרים - ברוח, שנאמר (עמוס ד, ג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח [ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ ה' אלקי צבאות שמו] [יוצר הרים ובורא רוח - מה ענין זה אצל זה? אלא ללמדך שההרים עומדין על הרוח];

רוח - בסערה, שנאמר (תהלים קמח, א) אש וברד שלג וקיטור [רוח סערה עושה דברו] (דבר הרוח סערה עשאתו);

סערה - תלויה בזרועו של הקב"ה, שנאמר (דברים לג, כז) מענה אלהי קדם [ומתחת זרועות עולם] [ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד] (כל היצירה מתחת זרועות עולם הסובלות אותו); וחכמים אומרים: על י"ב עמודים עומדת, שנאמר (דברים לב, ח) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם [יצב גבולות עמים למספר בני ישראל]; ויש אומרים שבעה עמודים, שנאמר (משלי ט, א) חכמות בנתה ביתה [חצבה עמודיה שבעה];

רבי אלעזר בן שמוע אומר: על עמוד אחד, ו' צדיק' שמו, שנאמר [משלי י, כה: כעבור סופה ואין רשע] וצדיק יסוד עולם. אמר רבי יהודה: שני רקיעים הן, שנאמר (דברים יד, ה) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים [וכל אשר בה] '.

ריש לקיש אמר: שבעה, ואלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות;

וילון - אינו משמש כלום, אלא נכנס שחרית (לתוך תיקו, והאור נראה) ויוצא ערבית (מתיקו, ומתפשט למטה מן האור, והרי העולם חשוך, וזהו חידושו למעשה בראשית בכל יום), ומחדש בכל יום מעשה בראשית, שנאמר [ישעיהו מ, כב: הישב על חוג הארץ וישביה כחגיגין] הנוטה כדוק שמים ומתחם כאהל לשבת (כדוק - יריעה, טייל"א בלעז [בד, יריעה]; אלמא: יש שמים שאין משמשין אלא תשמיש יריעה פרוסה);

רקיע - שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין, שנאמר (בראשית א, יז) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים [להאיר על הארץ];

שחקים - שבו רחיים עומדות וטוחנות מן לצדיקים, שנאמר (תהלים עח, כג-) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח [פסוק כד] וימטר עליהם מן לאכול [ודגן שמים נתן למן];

זבול - שבו ירושלים ובית המקדש ומזבח בנוי, ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, שנאמר (מלכים א, ח, ג) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים;

ומנלן דאי קרי 'שמים'?

דכתיב (ישעיהו סג, טו) הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך [איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמך אלי התאפקו];

מעון (לשון מדור, מקום שמלאכים דרין בו) - שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (שמקלסין ביום), שנאמר (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי [תפלה לאל חיין] [יומם יצוה ה' חסדו = יצוה למלאכים לשתוק, כדי לעשות חסד לצדיקים חסד, והם התחתונים, ובלילה שירה עמי - ברקיע, עם שיר שלי שקילסתי ביום];

אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בלילה - הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר 'יומם יצוה ה' חסדו'; ומה טעם 'יומם יצוה ה' חסדו'? - משום 'ובלילה שירה עמי'.

ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה - הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא, שהוא דומה ליום, שנאמר 'יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי'. אמר רבי לוי: כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה - מאכילין אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל, ד) הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם;

ומנלן דאיכא רי שמים?

שנאמר (דברים כו, טו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים [וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש];

מכאן (לשון אוצר של פורעניות, כמה דאמרי אמר נכחו ללצים שפטים (משלי יט, כט)) - שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים (לשון עוגה של מים (חולין מא, א), ולשון אגלי טל (איוב לח, כח), ולשון אגן הסהר (שיר השירים ז, ג) שמתחלפת למ"ד בנו"ן, והם מים העומדים להלקות פירות), וחדרה של סופה וסערה, ומערה של קיטור ודלתותיהן אש (כל אלה לפורעניות), שנאמר (דברים כח, יב) 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב [את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלית גוים רבים ואתה לא תלוה] ('פתח ה' לך את אוצרו הטוב - למדת שיש לו אוצר לפורענות);

הני ברקיעא איתנהו? [לא], הני בארעא איתנהו, דכתיב (תהלים קמח, ז-ח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות [פסוק ח] אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו!;

אמר רב יהודה אמר רב: דוד ביקש עליהם רחמים והורידן לארץ: אמר לפניו: ריבונו של עולם! [תהלים קמ, כ] לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע: צדיק אתה ה', לא יגור במגורך רע (לא יגורך = לא יגור אצלך).

ומנלן דאיכא רי שמים?

דכתיב (מלכים א ח, לט) ואתה תשמע השמים מכון שבתך [וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם];

ערבות - שבו צדק משפט, וצדקה, גנזי חיים, וגנזי שלום, וגנזי ברכה, ונשמתן של צדיקים, ורוחות ונשמות ('רוחות' ו'נשמות' חזקוני) שעתיד להיבראות (ויש מפרשין 'רוח' היא הנשמה העשויה בדמות הגוף, 'נשמה' - נשימה: אליינא בלעז), וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים;

צדק ומשפט - דכתיב (תהלים פט, טו) צדק ומשפט מכון כסאך [חסד ואמת יקדמו פניך] (והכסא - בערבות הוא, כדמסיק לקמן);

צדקה - דכתיב (ישעיהו נט, יז) וילבש צדקה כשרין [וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה] (וילבש צדקה - למדת שעמו צדקה שרויה);

גנזי חיים - דכתיב (תהלים לו, י) כי עמך מקור חיים [באורך נראה אור]; וגנזי שלום - דכתיב [שופטים ו, כד] ויבן שם גזעון מזבח לה' ויקרא לו ה' שלום [עד היום הזה עודנו בעפרת אבי העזרי] (ויקרא לו - קראה אצל);

וגנזי ברכה - דכתיב (תהלים כד, ה) ישא ברכה מאת ה' [וצדקה מאלהי ישעו]; נשמתן של צדיקים - דכתיב [שמואל א כה, כט] ויקם אדם לרדףך ולבקש את נפשך והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך [ואת נפש איבך יקלענה בתוך כף הקלע]; רוחות ונשמות - שעתיד להיבראות, דכתיב [ישעיהו נז, טז] כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (רוח מלפני - אלמא לפניו הם);

וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים - דכתיב (תהלים סח, י) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (והאי קרא - במתן תורה כתיב, שיצתה נשמתך, שנאמר נפשי יצאה בדברו (שיר השירים ה, ו), והניף עליהן טל תחייתו, שנאמר גשם נדבות תניף אלהים, והאי קרא משתעי במתן תורה, במזמור יקום אלהים יפוצו אויביו (תהלים סח, ב));

שם אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות שנאמר [תהלים סח, ה] שירו לאלהים זמרו שמו [סולו לרוכב בערבות ביה שמו] [ועלזו לפניו];

ומנלן דאיכא רי שמים?

אתיא 'רכיבה' 'רכיבה': כתיב הכא סולו לרוכב בערבות וכתוב התם [דברים לג, כב] אין כאל ישרון רוכב שמים בעזרך [ובגאותו שחקים]

וחשך וענן וערפל מקיפין אותו שנאמר (תהלים יח, יב) ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשכת מים עבי שחקים.

ומי איכא חשוכא קמי שמיא? והכתיב (דניאל ב, כב) הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע
מה בחשוכא <ונהירא> ונהירא עמה שרא?
לא קשיא: הא (ונהירא עמה שרא)

(חגיגה יג, א)

בבתי גואי, הא [ישת חשך סתרו סביבותיו] - בבתי בראי.

ואמר רב אחא בר יעקב: עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות,
דכתיב (יחזקאל א, כב) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא [נטוי על ראשיהם מלמעלה];
עד כאן יש לך רשות לדבר, מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן
כתוב בספר בן סירא: במופלא ממך אל תדרוש (במובדל ומופרש מן): שלא רצה
הקדוש ברוך הוא לגלות לך, ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשית
התבונן; אין לך עסק בנסתרות.

תניא: 'אמר רבן יוחנן בן זכאי: מה תשובה השיבתו בת קול
לאותו רשע (נבוכדנצר) בשעה שאמר (ישעיהו יד, ט) אעלה על במתי עב אדמה לעליון? -
יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע
שהמריד כל העולם כולו עליו (לשון נקיה היא, כלומר: על עצמו, ולא עלי)
במלכותו! כמה שנותיו של אדם? - שבעים שנה, שנאמר (תהלים צ"י) ימי
שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה [ורבהם עמל ואון כי גז חיש ונעפה]! והלא
מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע מהלך
חמש מאות שנה, וכן בין כל רקיע ורקיע; למעלה מהן חיות הקדש;
רגלי החיות (עובי פרסותיהן) כנגד כולם, קדסולי (אסתורא, שקורין קביליי"א בלעז)
החיות כנגד כולם, שוקי החיות ('שוק' הוא עצם הנמכר עם הרגל) כנגד כולם,
רכובי החיות ('רכוב' הוא עצם הדרך הסמוך לשוק, ירך הוא עצם הקולית התקוע במתנים) כנגד
כולן, ירכי החיות כנגד כולם, גופי החיות כנגד כולם, צוארי
החיות כנגד כולם, ראשי החיות כנגד כולם, קרני החיות כנגד
כולן; למעלה מהן כסא כבוד; רגלי כסא הכבוד כנגד כולם, כסא
הכבוד כנגד כולם, מלך אל חי וקים רם ונשא שוכן עליהם, ואתה
אמרת 'אעלה על במתי עב אדמה לעליון'? - (ישעיהו יד, ט) אך אל שאול תורד אל ירכתי
בור.'

ולא במרכבה ביחיד:

תני רבי חייא: אבל מוסרין לו ראשי פרקים (ראשי פרשיות שבה).
אמר רבי זירא: אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין, ולכל
מי שלבו דואג בקרבו (ואינו מיקל את ראשו).
איכא דאמרי: והוא שלבו דואג בקרבו (תרתני בעינן).
אמר רבי אמי: אין מוסרין סתרי תורה (כגון מעשה המרכבה, וספר יצירה, ומעשה
בראשית - והיא ברייתא) אלא למי שיש בו חמשה דברים: (ישעיהו ג, ג) שר חמשים ונשוא
פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (לקמן מפרש להו);
ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים, שנאמר
(תהלים קמז, כ) לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום [הללויה]
אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: תא אגמרך במעשה המרכבה!
אמר ליה: לא קשאי (לא זקנתי, ובעינן לבו דואג).
כי קש - נח נפשיה דרבי יוחנן; אמר ליה רבי אסי: תא ואגמרך
במעשה מרכבה!
אמר ליה: אי זכאי - גמירתא מרבי יוחנן רבך.

רב יוסף הוה גמיר מעשה המרכבה; סבי דפומבדיתא הוו תנו במעשה
בראשית ('מעשה המרכבה' ו'מעשה בראשית' - ברייתות הן); אמרו ליה: ליגמור לן מר
מעשה מרכבה!?

אמר להו: אגמרון לי מעשה בראשית.

בתר דאגמרון - אמרו ליה: ליגמרון מר במעשה מרכבה!

אמר להו: תנינא בהו [שיר השירים ד, א]: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך [ורח
שלמתך כריח לבנון] - דברים המתוקין מדבש וחלב יהו תחת לשונך.

רבי אבהו אמר: מהכא: (משלי כז, כו) כבשים ללבושך [ומחיר שדה עתודים] דברים שהן
כבשוננו של עולם (סתרו של עולם, כמו: 'דישא בכבשא' [חולין צג, ב]; 'בהדי כבשי דרחמנא למה לך'
[ברכות יא, א]; 'ממני יצאו כבושין' [מכות כג, ב]) יהיו תחת לבושך.

אמרו ליה: תנינן בהו (כבר שנינו): 'עד' (יחזקאל א, ב) 'ויאמר אלי בן אדם' [עמד על רגליך ואדבר אתך]!

אמר להו: הן הן מעשה המרכבה (אם עד כאן שניתם - הרבה שניתם, ששני מקראות הללו, שהן: וארא כעין החשמל [יחזקאל א, כז] וגו' כמראה הקשת וגו' [יחזקאל א, כח] - הם שהקפידו עליהם חכמים מלדורשם, שהן מדברין בצורת שכינה ומראהו).

מיתבי' (מיתבי' גרסין, ולא גרסין: ומי הוי מעשה המרכבה עד הכא): 'עד היכן מעשה המרכבה? - רבי אומר עד 'וארא' בתרא [יחזקאל א, כז]: וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב] (ולא הוא בכלל); רבי יצחק אומר: עד ה'חשמל' (עד התיבה הזו, והיא בכלל לידוש); [אולי כאן סיכום והכרעת הגמרא:] עד 'וארא' מגמרינן (כלומר, הכי קאמר: עד היכן מעשה מרכבה שנתנו לדורש? - עד 'וארא' או עד 'החשמל', ומשם עד 'ויאמר' - הן הן מעשה מרכבה שהקפידו עליהן חכמים), מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים.

איכא דאמרי עד 'וארא' מסרינן ראשי פרקים, מכאן ואילך אם הוא חכם מבין מדעתו - אין, אי לא - לא. ומי דרשינן בחשמל? והא ההוא ינוקא דדרש בחשמל ונפקא נורא ואכלתיה?!

שאני ינוקא דלאו מטי זימניה.

אמר רב יהודה: ברם זכור אותו האיש לטוב, וחנניה בן חזקיה שמו: אלמלא הוא - נגנז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה (שיש בסופו דברים בקרבנות שסותרין דברי תורה); מה עשה? העלו לו שלש מאות גרבי שמן (להדליק), וישב בעלייה, ודרשו.

תנו רבנן: 'מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל (לדרוש מהו), ויצאה אש מחשמל ושרפתו, וביקשו לגנוז ספר יחזקאל; אמר להם חנניה בן חזקיה: אם זה חכם - הכל חכמים הן. מאי 'חשמל'?

אמר רב יהודה:

(חגיגה יג, ב)

חיות אש ממללות (אש יוצא מדיבור).

במתניתא תנא: 'עתים חשות עתים ממללות: בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב"ה - חשות, ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה - ממללות.'

(יחזקאל ט, ד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק;

מאי 'רצוא ושוב'?

אמר רב יהודה: כאור היוצא מפי הכבשן (מוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מראשיהן, וחוזרות ומכניסות אותן ממורא השכינה במהירות, כריצה ושיבה של להב היוצא מפי הבזק; הכבשן - ששורפין בו אבנים לסיד, ו'בזק' - לשון שברי שברים הוא: שהאור יוצא בין אבן לאבן, כדתנן בעירובין (פ"י מ"ד; בבלי קד, א): 'בזקין מלח על גבי הכבשן שלא יחליקו הכהנים').

מאי 'כמראה הבזק'?

אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין חרסים (דרך מזקקי זהב: לנקוב כלי חרס נקבים נקבים, וכופין אותו על גבי גחלים, שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס, ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי, והוא עשוי גוונים גוונים, ותמיד יוצא ונכנס).

(יחזקאל ט, ד) וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (מבבל, שהוא בצפון, שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיהו

א, ט)), ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש; להיכן

אזל? (גירסת רש"י: מאי בעיא התם - למה הלכה לבבל?)

אמר רב יהודה אמר רב: שהלך לכבוש את כל העולם כולו תחת נבוכדנצר הרשע, וכל כך למה? - שלא יאמרו אומות העולם "ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו"; אמר הקב"ה: מי גרם לי שאהיה שמש לעובדי פסילים? - עונותיהן של ישראל הן גרמו לי.

(יחזקאל ט, טו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות [לארבעת פניו]; אמר רבי

אלעזר: מלאך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות.

במתניתא תנא: 'סנדלפון שמו, הגבוה מחברו מהלך חמש מאות שנה, ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו!'

איני! והכתיב [יחזקאל ג, יב]: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול [ברוך כבוד ה' ממקומו - מכלל דמקומו ליכא דידע ליה]!

דאמר שם אתגא [סנדלפון] אומר אחד משמות הקב"ה על הכתר] ואזל ויתיב ברישיה [והכתר הולך מכוח אמירה זו ומתישב על ראשו].

אמר רבא: כל שראה יחזקאל ראה ישעיה (כששרתה עליו רוח הקדש), כמה שנאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וגו' (ישעיהו); [ומדוע ישעיהו כתב מעט בתיאור המרכבה ויחזקאל כתב הרבה?] למה יחזקאל דומה? - לבן כפר שראה את המלך, ולמה ישעיה דומה? - לבן כרך שראה את המלך (אלא שלא חש [ישעיהו] לפרש את הכל, שהיה בן מלכים וגדל בפלטיין, ובן כרך הרואה את המלך אינו נבהל ואינו תמה, ואינו חש לספר).

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב [שמות טו, א: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר] אשירה לה' כי גאה גאה [סוס ורכבו רמה בים]? - שירה למי שמתגאה על הגאים, דאמר מר: מלך שבחיות - ארי; מלך שבבהמות - שור; מלך שבעופות - נשר; ואדם מתגאה עליהן, והקב"ה מתגאה על כולן (ואלו ארבעתן בכסא, והוא למעלה מהן) ועל כל העולם כולו.

כתוב אחד אומר (יחזקאל א, י) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל לארבעתן [ופני נשר לארבעתן], וכתוב (יחזקאל יד) וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר, ואילו שור לא קא חשיב!?

אמר ריש לקיש: יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב, אמר לפניו: ריבוננו של עולם! קטיגור יעשה סניגור (קטיגור - שונא, סניגור - אוהב, מליץ יושר; אנו צריכין שיבקשו מרכבותך עלינו רחמים, והשור - קטיגור הוא)?

מאי 'כרוב'?

אמר רבי אבהו: כרביא (פני תינוק) שכן בבבל קורין לינוקא 'רביא'. אמר ליה רב פפא לאביי: אלא מעתה, דכתיב 'פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר' היינו 'פני כרוב' היינו 'פני אדם' (מה הן פני כרוב מה הן פני אדם, וכי לא אחד הן)? אפי רברבי ואפי זוטרי (האחד פני גדול והאחד פני קטן).

כתוב אחד אומר [ישעיהו ו, ב: שרפים עמדים ממעל לו] שש כנפים שש כנפים לאחד [בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו ובשתיים יעופף] וכתוב אחד אומר (יחזקאל ו, א) וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם!?

לא קשיא: כאן בזמן שבית המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים: כביכול שנתמעטו כנפי החיות (בימי ישעיה היה המקדש קיים במכונו, ובימי יחזקאל כבר הגיע זמן שיחרב, ונתמעטה פמליא של מעלה). הי מינייהו אימעוט?

אמר רב חננאל אמר רב: אותן שאומרות שירה בהן: כתיב הכא [ישעיהו ו, ב: שרפים עמדים ממעל לו] שש כנפים שש כנפים לאחד [בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו] ובשתיים יעופף (וסמך ליה [בפסוק ג]) וקרא זה אל זה ואמר [קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו] (אלמא הן נינהו דאמרי בהו שירה: שמקשקשות בקול כנפיהם, ובהנך כתיב ואינו גבי התעיף): וכתוב (משלי כג, ה) התעיף עיניך בו ואינו [כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועיף יעוף השמים]!

ורבנן אמרי: אותן שמכסות בהן רגליהם, שנאמר (יחזקאל יז, א) ורגליהם רגל ישרה [וכף רגליהם ככף רגל עגל ונצצים כעין נחשת קלל], ואי לאו דאימעוט - מנא הוה ידע?

דלמא דאיגלאי וחזיא ליה, דאי לא תימא הכי 'ודמות פניהם פני אדם' הכי נמי דאימעוט! אלא דאיגלאי וחזיא ליה - הכא נמי דאיגלאי וחזיא ליה.

הכי? השתא: בשלמא אפיה - אורח ארעא לגלויי קמיה רביה, כרעיה לאו אורח ארעא לגלויי קמיה רביה!

כתוב אחד אומר [דניאל ז, י: נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי] אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומו [דינא יתב וספרין פתיחו] וכתוב אחד אומר (איוב כה, ג) היש מספר לגדודיו [ועל מי לא יקום אורהו]?

לא קשיא: כאן בזמן שבית המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים (בימי דניאל כבר חרב הבית), כביכול שנתמעטה פמליא של מעלה (אף כלפי צבא שכינה הוזקנו לומר כך, כמו בבשר ודם, שיכול לומר בו מיעוט).

תניא: 'רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסאי: 'אלף אלפין ישמשוניה' - מספר גדוד אחד, ולגדודיו אין מספר' (אלף אלפין - הוא מספר של כל גדוד וגדוד, אבל אין מספר כמה גדודין יש)!

ורבי ירמיה בר אבא אמר: 'אלף אלפין ישמשוניה' - לנהר דינור (דהאי קרא נמי גבי נהר דינור כתיב), שנאמר (דניאל ז, י) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון [דינא יתב וספרין פתיחון], מה יכן נפיק? מזיעתן של חיות; ולהיכן שפיק?

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: על ראש רשעים בגיהנם, שנאמר (ירמיהו כג, יט) הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול; ורב אחא בר יעקב אמר: על 'אשר קומטו' (על תתקע"ד דורות שהעביר מן העולם קודם מתן תורה ולא בראו, כדקתני לקמן, ונתנן בגיהנם, ועליהם נופל), שנאמר (בהן) (איוב כב, טז) אשר קומטו ולא עת נהר יוצק יסודם ('ונהר יוצק יסודם', והיינו נהר דינור, שמוצק עליהם). תניא: 'אמר רבי שמעון החסיד: אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו להיבראות, (נגזרו להיבראות, לשון ותקמטני לעד היה [איוב ס"ז, ח])

(חגיגה יד, א)

קודם שנברא העולם ולא נבראו (נגזר עליהם להבראות להיות קודם מתן תורה, לקיים מה שנאמר דבר צוה לאלף דור (תהלים קה, ח): ראוייה היתה תורה להינתן לסוף אלף דור, וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה - עמד וטרדן, ונתנה לסוף עשרים וששה דורות מאדם הראשון עד משה רבינו); עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור, והן הן עזי פנים שבדור; ורב נחמן בר יצחק אמר: 'אשר קומטו' - לברכה הוא דכתיב: אלו תלמידי חכמים שמקמטין עצמן על דברי תורה בעולם הזה - הקב"ה מגלה להם סוד לעולם הבא, שנאמר (באותו פסוק: איוב כב, טז) 'נהר יוצק יסודם'.

אמר ליה שמואל לחי' בר רב: בר אריא! תא אימא לך מילתא מהני מילי מעליותא דהוה אמר אבוך: כל יומא ויומא נבראין מלאכי השרת מנהר דינור ואמרי שירה - ובטלי, שנאמר (איכה ג, כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך (רבה תהלתך עליהן).

ופליגא דרבי שמואל בר נחמני דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב"ה - נברא ממנו מלאך אחד, שנאמר (תהלים לג, ו) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם.

כתוב אחד אומר [דניאל ז, ט: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב] לבושה כתלג חויר ושער ראשה כעמר נקא [כרסיה שביבין די נור גלגלוי נור דלק] וכתוב [שיר השירים ה, יא: ראשו כתם פז] קוצותיו תלתלים שחורות כעורב?

לא קשיא: כאן בישיבה כאן במלחמה, דאמר מר: אין לך נאה בישיבה אלא זקן, ואין לך נאה במלחמה אלא בחור.

כתוב אחד אומר [דניאל ז, ט: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב] לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא [כרסיה שביבין דינור [גלגלוי נור דלק] וכתוב אחד אומר 'עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב' (כרסיה - משמע כסא אֲחַת; כרסון רמיו - שני כסאות הוטלו, נתקנו לישיב עליהן)? לא קשיא: אחד לו ואחד לדוד, כדתניא: 'אחד לו ואחד לדוד' - דברי רבי עקיבא; אמר לו רבי יוסי הגלילי: עקיבא! עד מתי אתה עושה שכינה חול (להושיב אדם בצידו)? אלא אחד לדין ואחד לצדקה! קיבלה מיניה או לא קיבלה מיניה?

תא שמע: 'אחד לדין ואחד לצדקה' - דברי רבי עקיבא; אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: עקיבא! מה לך אצל הגדה? כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (חדל מדברין עד שתגיע אצל נגעים ואהלות, שהן הלכות עמוקות), אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף: כסא לישב עליו, שרפרף להדום דגליו, שנאמר [ישעיהו סו, א: כה אמר ה'] השמים כסאי והארץ הדום דגלי [אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחת].

כי אתא רב דימי - אמר: שמונה עשרה קללות קילל ישעיה את ישראל (כלומר: נתנבא עליהן שמונה עשרה פורעניות) ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם המקרא הזה [ישעיהו ג, ה: ונגש העם איש באיש ואיש ברעה] ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (יריהבו = יתגאו)!

שמונה עשרה קללות מאי נינהו?

דכתיב [ישעיהו ג, א: כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים [פסוק ב] גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקוסם וזקן [פסוק ג] שר חמשים ונשוא

פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש [פסוק ט] ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם וגו' [ונגש העם ...]

'משען' - אלו בעלי מקרא;

'משענה' - אלו בעלי משנה, כגון רבי יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן: חד אמר שש מאות סדרי משנה (היו בימיהו), וחד אמר שבע מאות סדרי משנה;

'כל משען לחם' - אלו בעלי תלמוד (שיש לסמוך על הוראתן כסמיכת לחם), שנאמר (משלי ט,ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי;

'וכל משען מים' - אלו בעלי אגדה, שמושכין לבו של אדם כמים באגדה;

'גבור' - זה בעל שמועות (ששמע הלכות פסוקות מרבותיו, ושגורות בפיו), ואיש מלחמה' - זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה;

'שופט' - זה דיין שדן דין אמת לאמיתו;

'נביא' - כמשמעו;

'קוסם' - זה מלך, שנאמר (משלי טז,י) קסם על שפתי מלך [במשפט לא ימעל פיו];

'זקן' זה שראוי לשיבה (ראוי לישוב בישיבה - וליטול ממנו עצה בכל דבר חכמה);

'שר חמשים' - אל תקרי 'שר חמשים' אלא שר חמשים: זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה;

דבר אחר 'שר חמשים' - כדרכי אבהו (להעמיד לפניו מתורגמן לדרוש ברבים), דאמר רבי אבהו: מכאן שאין מעמידין מתורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה;

'ונושא פנים' - זה שנושאים פנים לדורו בעבורו: למעלה (שהכל ניזוין בזכותו) - כגון רבי חנינא בן דוסא (כדאמרין בעלמא (תענית כד,ב): כל העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני); למטה (מלכי האומות מכבדין אותן בשבילו) - כגון רבי אבהו בי קיסר (שהיה חשוב בבית המלך, כדאמרין במסכת סנהדרין (יד,א): זהו נפקי אמהתא דבי קיסר לאפיה כו');]

'יועץ' - שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים;

'וחכם' - זה תלמיד המחכים את רבותיו;

'חרשים' - בשעה שפותח בדברי תורה הכל נעשין כחרשין;

'ונבון' - זה המבין דבר מתוך דבר;

'לחש' - זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש (כגון אב בית דין ולבו דואג בקרבו);

'ונתתי נערים שריהם' - מאי 'ונתתי נערים שריהם'?

אמר רבי אלעזר: אלו בני אדם שמנועריין מן המצות;

'ותעלולים ימשלו בם' - אמר רב אחא בר יעקב: תעלי (שועלים) בני תעלי, ולא נתקרה דעתו עד שאמר להם 'ירהבו הנער בזקן' - אלו בני אדם שמנועריין מן המצות ירהבו במי שממולא במצות כרמון;

'והנקלה בנכבד' - יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות.

אמר רב קטינא: אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו מהם בעלי אמונה, שנאמר: (ישעיהו ג,ג) כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לך קצין תהיה לנו [והמכשלה הזאת תחת ידך] (הכתוב היה מגנן לומר שלא היו יודעין להשיב לשואלים הלכה) - דברים שבני אדם מתכסין כשמלה (נחבאין שלא ישאלו להן, לפי שאין בקיאים בהן) - ישנן תחת ידך (כלומר: אתה בקי בהן).

'והמכשלה הזאת' - מאי 'והמכשלה הזאת'?

דברים שאין בני אדם עומדין עליהן אלא אם כן נכשל בהן (כשהתלמיד נכשל בשמועתו פעם ראשונה ושניה, הוא נותן לב לעמוד על שמועתו) - ישנן תחת ידך.

(ישעיהו ג,ג) ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש וביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימוני קצין עם:

'ישא' - אין 'ישא' אלא לשון שבועה, שנאמר (שמות כו,י) לא תשא את שם ה' אלהיך [לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא];

'לא אהיה חובש' (לא אהיה = איני רגיל להיות) - לא הייתי מחובשי בית המדרש;

'וביתי אין לחם ואין שמלה' - שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא תלמוד;

ודלמא שאני התם (האי נמי לאו משום דאנשי אמונה היו), (אלא) דאי אמר להו "גמירנא" אמרי ליה "אימא לן" (והוא לא הוה ידע).

הוה ליה למימר גמר ושכח.

מאי 'לא אהיה חובש' ?
לא אהיה חובש כלל!
איני! והאמר רבא: לא חרבה ירושלים עד שפסקו ממנה בעלי אמנה,
שנאמר (ירמיהו ח, א) שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם
יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה?
לא קשיא:

(חגיגה יד, ב)
הא בדברי תורה, הא במשא ומתן: בדברי תורה הו, במשא ומתן לא
הו.

תנו רבנן: 'מעשה ברכן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור
והיה מהלך בדרך, ורבי אלעזר בן ערך מחמר אחריו; אמר לו:
רבי! שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה!
אמר לו: לא! כך שנית לך: 'ולא במרכבה כיחיד אלא אם כן היה
חכם מבין מדעתו'!
אמר לו: רבי! תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני!
אמר לו: אמור! מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור ונתעטף
וישב על האבן תחת הזית, אמר לו: רבי! מפני מה ירדת מעל
החמור?

אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת
מלוין אותנו, ואני ארכב על החמור?
מיד פתח רבי אלעזר בן ערך במעשה המרכבה, ודרש, וירדה אש מן
השמים וסיכבה כל האילנות שבשדה, פתחו כולן ואמרו שירה.
מה שירה אמרו?

(תהלים קמח) [פסוק ז] הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות [פסוק ט] עץ פרי וכל ארזים [פסוק יד]
הללויה

נענה מלאך מן האש ואמר: הן הן מעשה המרכבה!
עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו, ואמר: "ברוך ה' אלהי
ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיוודע להבין ולחקור ולדרוש
במעשה מרכבה; יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין
נאה דורש; אתה נאה דורש ונאה מקיים! אשריך אברהם אבינו
שאלעזר בן ערך יצא מחלצין."
וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע, היה הוא ורבי יוסי הכהן
מהלכים בדרך; אמרו: אף אנו נדרוש במעשה מרכבה! פתח רבי
יהושע ודרש, ואותו היום תקופת תמוז היה (דאין דרך להתקשר שמים בעבים);
נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן, והיו מלאכי השרת
מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמורי
חתן וכלה (מיני שחוק שמשחקין לפניו)!
הלך רבי יוסי הכהן וסיפר דברים (הללו) לפני רבן יוחנן בן זכאי,
ואמר "אשריכם ואשרי יולדתכם! אשרי עיני שכך ראו! ואף אני
ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני, ונתנה עלינו בת קול
מן השמים: "עלו לכאן עלו לכאן! טרקלין גדולים ומצעות נאות
מוצעות לכם, אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנים לכת
שלישית (של כיתות היושבות לפני השכינה)!"

איני, והתניא: 'רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלשה הרצאות הן:
רבי יהושע הרצה דברים (דרש במעשה המרכבה) לפני רבן יוחנן בן זכאי,
רבי עקיבא הרצה לפני רבי יהושע, חנניא בן חכיןאי הרצה לפני
רבי עקיבא; ואילו רבי אלעזר בן ערך לא קא חשיב!?
דארצי וארצו קמיה (שהרצה לפני אחרים ואחרים הרצו לפניו) קחשיב, דארצי ולא
ארצו קמיה לא קא חשיב.

והא חנניא בן חכיןאי דלא ארצו קמיה וקא חשיב?
דארצי מיהא קמיה מאן דארצי (אם לא הרצו אחרים לפניו - הוא הרצה לפני מי שחזר
והרצה לפני אחרים; לכך הוזקק להימנות כאן משום דרבי עקיבא, להודיע שהוא הרצה ואחרים הרצו לפניו,
אבל רבי אלעזר לא אחרים הרצו לפניו ולא הוא הרצה לפני מי שהרצה לפני אחרים).

תנו רבנן: 'אובעה נכנסו בפרדס (עלו לרקיע על ידי שם), ואלו הן: בן
עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא; אמר להם רבי עקיבא: כשאתם

מגיעין אצל אבני שיש טהור (מבהיק כמים צלולין) - אל תאמרו "מים מים" (יש כאן, איך נלך?) משום שנאמר [תהלים קא, ז]: לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה] דובר שקרים לא יכון לנגד עיני;

בן עזאי הציץ (לצד השכינה) ומת; עליו הכתוב אומר (תהלים קסז, טו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (הוקשה מיתתו לפניו, לפי שמת בחרו; ואף על פי כן אי אפשר שלא ימות, משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג, כ);

בן זומא הציץ ונפגע (נטרפה דעתו), ועליו הכתוב אומר (משלי כה, טז) דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאתו;

אחר קיצץ בנטיעות; רבי עקיבא יצא בשלום.

שאלו את בן זומא: מהו לסרוסי כלבא (הואיל וסידוס כתיב אצל מומי קרבן, וכלב אפילו חליפיו אסור למחבב משום 'מחיר כלב', אסור לסרוסו או לא)?

אמר להם: [ויקרא כב, כד]: ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה' [ובארצכם לא תעשו]: כל שבארצכם לא תעשו;

שאלו את בן זומא: בתולה שעברה מהו לכהן גדול (והיא אומרת שימצאו לה בתולים, אי נמי, כהן גדול נשאה ולא ידע שהיא מעוברת, ומצא לה בתולים, ואחר כך נמצאת מעוברת, מהו לקיימה משום בתולה מעמיו יקח (ויקרא כא, יד)? מי חיישין לדשמואל, דאמר שמואל:

(חגיגה טו, א)

יכול אני לבעול כמה בעילות בלא דם (שהיה בקי בהטייה, וזו נמי נבעלת כן)? או דלמא דשמואל לא שכיחא?

אמר להו: דשמואל לא שכיח, וחיישין שמה באמבטי (כלי שרוחצין בו כל הגוף) עברה (ויש לומר שהטיח שם אדם שכבת זרע ונכנס במעיה);

והאמר שמואל 'כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינו מזרעת'?

מעיקרא (כשיצאת מן האדם) נמי יורה כחץ הוה.

תנו רבנן: 'מעשה ברכי יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית, וראהו בן זומא ולא עמד מלפניו; אמר לו מאין ולאין בן זומא (מאין תבא, ואין לבך טרוד)?

אמר לו: צופה הייתי (מתבונן הייתי במעשה בראשית) בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה (במקום חיבורן, מקום קשרי כיפת הרקיע בקרקע)

אלא שלש אצבעות בלבד, שנאמר [בראשית א, ב]: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהו [ורוח אלהים מרחפת על פני המים] - כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת.

אמר להן רבי יהושע לתלמידיו: עדיין בן זומא מבחון: מכדי ורוח אלהים מרחפת על פני המים - אימת הוי? - כיום הראשון; הבדלה ביום שני הוא דהוא, דכתיב [בראשית א, ו]: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים [ויהי מבדיל בין מים למים];

וכמה?

אמר רב אחא בר יעקב: כמלא נימא.

ורבנן אמרי: כי גודא דגמלא [קרשים של גשר]; מר זוטרא, ואיתימא רב אסי, אמר: כתרי גלימי דפריסי אהדדי [שתי גלימות המונחות זו על גבי זו]; ואמרי לה כתרי כסי דסחיפי אהדדי [שתי כוסות שהפכו אחת מהן והעמידה על פי השניה] (גודא דגמלא = כשנסדרין לוחין של גשר זו אצל זו, אי אפשר שלא תהא ריוח בינתיים, וכן גלימי, וכן כסי; סחופין = כפופי).

'אָתָּר' [אלישע בן אבויה, ואין רוצים להזכיר שמו וקראו לו 'אָתָּר'] קיצץ בנטיעות (קלקל ועינת כשנכנס לפרדס [כמו אדם שנכנס לפרדס] ומקצץ הנטיעות; ולפי שדימה אותן בתחלת הדברים לנכנס לפרדס - נקט לישנא דקיצץ בנטיעות); עליו הכתוב אומר (קהלת ה, ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך [ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך];

מאי היא?

הזא מיטטרו [שם שר של מעלה] דאטיהבא ליה רשותא למיתב [שניתנה לו רשות לשבת] למיכתב זכוותא דישראל [לכתוב זכויותיהם של ישראל],

אמר: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף (דבכל צדיהן יש להם פנים) ולא עיפוי (עיפות), [אמר] "שמה [חס ושלום] [הערת עורכי הגמרא] שתי רשויות הן!"

[בגלל טעות זו של אחר] אפקוהו למיטטרו ומחיוהו שיתין פולסי (מכת מקל, בשטונאד"י) דנורא [הכוהו ששים מכות של אש], אמרו ליה: מאי טעמא

כי חזיתיה לא קמת מקמיה [מדוע לא קמת לפני אחר? - כנראה היה למטטרון רשות לשבת, אך לא בזמן שרואים אותו, כמו שבמקום שעומדים לפני המלך בצבור, אך כאשר הלבלי של המלך כותב הוא צריך לשבת כי קשה לכתוב בעמידה]!

איתיהיבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאָחר [ניתנה למטטרון רשות למחוק את זכויותיו של אחר]. יצתה בת קול ואמרה: "שובו בנים שובבים" - חוץ מאחר [ידיהו גיד: שובו בנים שובבים נאם ה' כי אני בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון] [כלומר: לכל ישראל ניתנה אפשרות לשוב בתשובה חוץ מאחר]; אמר: הואיל ואיטריד ההוא גברא מההוא עלמא - ליפוק ליתנהי בהאי עלמא [היות והוציאו אותי מהעולם ההוא - אהנה לפחות בעולם הזה]!

נפק אָחר לתרבות רעה: נפק, אשכח זונה, תבעה; אמרה ליה: ולא אלישע בן אבויה את?! עקר פוגלא (צנון) ממישרא (ערוגה) בשבת, ויהב לה; אמרה: אחר הוא [ודאי אין זה אלישע בן אבויה]. שאל אָחר את רבי מאיר, לאחר שיצא לתרבות רעה, אמר ליה: מאי דכתיב [קהלת ז, יד: ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה] גם את זה לעומת זה עשה האלהים [על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה]? אמר לו: כל מה שכרא הקב"ה - ברא כנגדו: ברא הרים - ברא גבעות; ברא ימים - ברא נהרות; אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: ברא צדיקים - ברא רשעים, ברא גן עדן - ברא גיהנם; כל אחד ואחד יש לו שני חלקים: אחד בגן עדן ואחד בגיהנם; זכה צדיק - נטל חלקו וחלק חברו בגן עדן; נתחייב רשע - נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם. אמר רב משרשיא: מאי קראה? - גבי צדיקים כתיב [ישעיהו טא, ז: תחת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם] לכן בארצם משנה יירשו [שמחת עולם תהיה להם]; גבי רשעים כתיב [ידיהו ז, יח: יבשו דפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני הביא עליהם יום רעה] ומשנה שברון שברם. שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה: מאי דכתיב (איוב כח, יז) לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז?

אמר לו: אלו דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן (על ידי שכחה) ככלי זכוכית. אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: מה כלי זהב וכלי זכוכית, אף על פי שנשברו יש להם תקנה - אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח - יש לו תקנה. אמר לו: אף אתה חזור בכך! אמר לו: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד 'שובו בנים שובבים' חוץ מאחר.

תנו רבנן: 'מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת, והיה רבי מאיר מהלך אחריה ללמוד תורה מפיו; אמר לו: מאיר! חזור לאחריך, שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת! אמר לו: אף אתה חזור בכך! אמר לו: ולא כבר אמרתי לך: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד 'שובו בנים שובבים' חוץ מאחר?'

תקפיה, עייליה לבי מדרשא, אמר ליה לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר לו: (ישעיהו מח, כב) אין שלום אמר ה' לרשעים! עייליה לבי כנישתא אחרייתי, אמר ליה לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר לו: (ידיהו ב, כב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני [נאם ה' אלקים]; עייליה לבי כנישתא אחרייתי, אמר ליה

(חגיגה טו, ב)

לינוקא: פסוק לי פסוק! אמר ליה (ידיהו ז, ז) ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי [מאסו בך עגבים נפשך יבקשו]; עייליה לבי כנישתא אחרייתי עד דעייליה לתליסר בי כנישתא; כוליה פסקו ליה כי האי גוונא; לבתרא אמר ליה: פסוק לי פסוק! אמר ליה: (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי [ותשא בריתי עלי פך]; ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה, אשתמע כמה דאמר ליה 'ולאלישע אמר אלהים';

איכא דאמרי סכינא הוה בהדיה, וקרעיה ושדריה לתליסר בי כנישתי, ואיכא דאמרי – אמר: אי הואי בידי סכינא – הוה קרענא ליה.

כי נח נפשיה דאָחַר (כי שכיב אחר), אמרי (ברקיע): לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי לייתי: לא מידן לידייניה – משום דעסק באורייתא, ולא לעלמא דאתי לייתי – משום דחטא. אמר רבי מאיר: מוטב דלידייניה [ויכפר על עוונותיו] ולייתי לעלמא דאתי; מתי אמות [ואבקש שידונו אותי] ואעלה עשן מקברו [ויראו כולם שהוא נענש בגהינום, ואחר כך יתכפרו עוונותיו ויגיע לעולם הבא]!

כי נח נפשיה דרבי מאיר – סליק קוטרא מקבריה דאחר. אמר רבי יוחנן: גבורתא למיקלא רביה! חד הוה ביננא ולא מצינן לאצוליה (תלמיד אחד היה בינינו, ונכשל ויצא לתרבות רעה, ואין כח בין כולנו להביאו לעולם הבא)? אי נקטיה ביד (אם אווחז אני בידו להביאו לעולם הבא) – מאן מרמי ליה (מי יקחנו מידי? 'מרמי' – לשון נוטל מיד, ויש לו דוגמא בפסחים (יב): ארמויי ארמיה מיניה, גבי ככר בפי עכבר) מאן (כמו 'מנאי'; לשון קצר הוא)? מר מתי אמות ואכבה עשן מקברו!

כי נח נפשיה דרבי יוחנן – פסק קוטרא מקבריה דאחר! פתח עליה ההוא ספדנא: אפילו שומר הפתח (של גיהנם) לא עמד לפניך רבינו (בבואך להוציא אָחַר משם)!

בתו של אָחַר אתיא לקמיה דרבי, אמרה ליה: רבי, פרנסני! אמר לה: בת מי את? אמרה לו: בתו של אחר אני.

אמר לה: עדיין יש מזרעו בעולם? והא כתיב (איוב יח, ט) לא נין לו ולא נכד בְּעָמוֹ ואין שריד במגוריו!?

אמרה לו: זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו. מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי; בכה ואמר רבי: ומה למתגנין בה כך – למשתבחין בה על אחת כמה וכמה!

ורבי מאיר, היכי גמר תורה מפומיה דאחר? והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: 'מאי דכתיב: (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: אם דומה הרב למלאך ה' צבאות – יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו – אל יבקשו תורה מפיהו'!?

אמר ריש לקיש: רבי מאיר – קרא אשכח ודרש: (משלי כב, ז) הט אֶזְנוֹךָ ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי; 'לדעתם' לא נאמר, אלא 'לדעתי' (הט אֶזְנוֹךָ)!

רב חנינא אמר מהכא: (תהלים מה, יא) שמעי בת וראי והטי אֶזְנוֹךָ ושכחי עמך ובית אביך (הטי אֶזְנוֹךָ לשמוע, ואת מעשיהם שכחי ואל תלמדי אותן)!

קשו קראי אהדי? לא קשיא: הא בגדול (היודע ליזהר [שלא ילמוד] מעשיו – יכול ללמוד תורה מפיו), הא בקטן.

כי אתא רב דימי – אמר: אמרי במערבא: רבי מאיר אכל תחלא (פרי החיצון הנאכל בתמרה) ושדא שיחלא (גרעינה הנזרקת) לברא [החוצה].

דרש רבא: מאי דכתיב (שיר השירים ו, יא) אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל [לראות הפרחה הגפן הנצוהרמנים] – למה נמשלו תלמידי חכמים לאגוז? – לומר לך: מה אגוז זה, אף על פי שמלוכלך בטיט ובצואה – אין מה שבתוכו נמאס, אף תלמיד חכם: אף על פי שסרח – אין תורתו נמאסת.

אשכחיה רבה בר שילא לאליהו, אמר ליה: מאי קא עביד הקב"ה? אמר ליה: קאמר שמעתא מפומיהו דכולהו רבנן, ומפומיה דרבי מאיר לא קאמר.

אמר ליה: אמאי? משום דקא גמר שמעתא מפומיה דאחר.

אמר ליה: אמאי? רבי מאיר רמון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק!?

אמר ליה: השתא קאמר (עכשיו שמע לקולך ואמר שמועה מפיו): מאיר בני אומר: בזמן שאדם מצטער – שכינה מה לשון אומרת? קלני מראשי (רבי מאיר אמרה במסכת סנהדרין (מא), במדרש כי קללת אלהים תלוי (דברים כא, כג): קל לית: איני קל, ולישנא מעליא כינה הדבר כלפי מעלה) קלני מזרועי (כבוד אני מזרועי שיצרתי = זה שמח בעוני); אם כך

הקב"ה מצטער על דמן של רשעים - קל וחומר על דמן של צדיקים שנשפך.

אשכחיה שמואל לרב יהודה דתלי בעיברא דדשא (נשען על הבריה) וקא בכי; אמר ליה: שיננא! מאי קא בכית?
אמר ליה: מי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן (בתלמידים היוצאין לתרבות רעה):
[ישעיהו לג, יח: לבן יהגה אימה] איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים: 'איה סופר' -
שהיו סופרים כל אותיות שבתורה; 'איה שוקל' - שהיו שוקלים קלין וחמורין שבתורה (לדרוש קל מחמור וחמור מקל, לפי המשקולת של קל וחומר); 'איה סופר את המגדלים' - שהיו שונים שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר (יש מפרשים: שדורשין גובהו של למ"ד ודורשין בו כל זאת, ויש אומרים: מגדל דור הפלגה; ולי נראה: מגדל הפתוח לאויר גרסינן, והן מהלכות אהליות: מגדל של עץ, שקורין משטי"ר [ארון], ועומד בפתח, ופתחו פתוח לבקעה או לחצר שהוא אויר; במסכת אהליות (פ"ד מ"א) ישנה משנה: 'מגדל העומד באויר', ואמר רבי אמי: תלת מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר, ותנן [סנהדרין פ"י מ"ב]: 'שלשה מלכים ואדבעה הדיוטות' (בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי, בפרק 'חלק') - אין להם חלק לעולם הבא, אנן מה תהוי עלן?
אמר ליה: שיננא! טינא היתה בלבם (רשעים היו מימיהם).
אַחַר - מאי (מפני מה בא לידי כך, ולא הגינה תורתנו עליו)?
זמר יווני לא פסק מפומיה (גירסת רש"י: מביתו, והיה לו להניח בשביל חורבן הבית, דכתיב בשיר לא ישתוין [ישעיהו כד, ט]); אמרו עליו על אחר: בשעה שהיה עומד מבית המדרש (קודם שהפקיר עצמו לתרבות רעה) - הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו (אלמא: טינא הוות בלבבו).
שאל נימוס הגרדי את רבי מאיר: כל עמר דנחית ליורה (כל צמר שניתן ליורה של סממנין לצבוע) - סליק (עולה לו צבעו, או אינו עולה? כלומר: כל הלומדים לפני חכמים, עולה להן תורתן להגין עליהן מן החטא)?
אמר ליה: כל מאן דהוה נקי אגב אימיה (שלא נתלכלך בגיזה) - סליק (עולה לו צבעו, כלומר: כל שידאת חטאו קודמת לחכמתו - עולה לו), כל דלא הוה נקי אגב אימיה - לא סליק. (כן נראה בעיני, ורבתי מפרשין: כל עמר דנחית ליורה טליק - כל שירד לידון בגינהם עולה, אגב אמו - צמר בן יומו שלא נרמס בטיט - עולה לו הצבע, כלומר: שיש זכיות בידו עולה).
רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, ועליו הכתוב אומר (שיר השירים א, ד) משכני אחריך נרוצה [הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בן נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך]; ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדוחפו; אמר להם הקב"ה: הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי.

(חגיגה טז, א)

מאי דרש (מהיכן הבין מקום השכינה שנזהר שלא הציץ שם? אי נמי: שלא טעה כמו שטעה אַחַר)?
אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: [דברים לג, ב: ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן] ואתה מרבבות קדש [מימינו אשדת אש דת למן]: אות הוא ברבבה שלו;
ורבי אבהו אמר: [שיר השירים ה, ד: דודי צח ואדום] דגול מרבבה - דוגמא הוא ברבבה שלו (דבר היכר העומד לדוגמא להראותו, לומר: "כזה עשה לי" ואין זה אלא דבר הניכר; אף כאן מקומו ניכר);

וריש לקיש אמר: 'ה' צבאות שמו' - אדון הוא בצבא שלו;
ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: [מלכים א' יט, א: ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה'] לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' [פסוק יב] ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה - [הבין רבי עקיבא שאחרי זה] והנה ה' עובר.

תנו רבנן: 'ששה דברים נאמרו בשדים: שלשה כמלאכי השרת, ושלשה כבני אדם:

שלשה כמלאכי השרת: יש להם כנפים כמלאכי השרת, וטסין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת, ויודעין מה שעתידי להיות כמלאכי השרת.

'יודעין' - סלקא דעתא?

אלא: שומעין מאחורי הפרגוד כמלאכי השרת;

ושלשה כבני אדם: אוכלין ושותין כבני אדם, פריין ורביין כבני אדם, ומתים כבני אדם;

ששה דברים נאמרו כבני אדם: שלשה כמלאכי השרת, שלשה כבהמה:

שלשה כמלאכי השרת: יש להם דעת כמלאכי השרת, ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת, ומספרים בלשון הקדש כמלאכי השרת; שלשה כבהמה: אוכלין ושותין כבהמה, ופרין ורביין כבהמה, ומוציאין רעי כבהמה.

כל המסתכל בד' דברים רתוי לו שלא בא לעולם [מה למעלה, מה למטה, מה לפני, ומה לאחור]: בשלמא 'מה למעלה מה למטה' (והרי אמר ומתחת זרועות עולם (דברים לג, כז), ואם שאל מי סבלן - לא חס על כבוד קונו) מה לאחור' - לחיי 'לייטי עלה במערבא' לא גרסינן לה; אלא לפני? מה דהוה הוה? רבי יוחנן ורבי אלעזר, דאמרי תרוייהו: משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: "בנו לי פלטירין גדולים על האשפה!" הלכו ובנו לו - אין רצונו של מלך להזכיר שם אשפה. ('לייטי עלה במערבא' לא גרסינן לה.)

כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם: מאי היא? רבי אבא אמר: זה המסתכל בקשת. רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בסתר. מסתכל בקשת - דכתיב (יחזקאל א, כח) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' [ואראה ואפל על פני ואשמע קול מדבר]; רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בסתר, כדרכי יצחק, דאמר רבי יצחק: כל העובר עבירה בסתר - כאילו דוחק רגלי שכינה (אומר בלבו: אין השכינה כאן), שנאמר (ישעיהו טו, א) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי [אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי]. איני! והאמר רבי אלעזר הזקן: 'אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו - ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורין, ויתעטף שחורין (אין דעתו גסה עליו, ושמא יקל כח יצרו, וגם אם יחטא - אין אדם נותן לב, לפי שאינו חשוד בעיניהם, וכן בלבוש שחורים), ויעשה מה שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא! לא קשיא: הא דמצי כייף ליה ליצריה (ובוטח על שהוא נחבא בסתר, כאילו דוחק הרגלים), הא דלא מצי כייף ליצריה (טוב לו בצינעא מפרהסיא).

דרש רבי יהודה ברבי נחמני, מתורגמניה דריש לקיש: כל המסתכל בשלשה דברים - עיניו כהות, בקשת, ובנשיא, ובכהנים; בקשת - דכתיב 'כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה'; בנשיא - דכתיב (במדבר כז, כ) ונתתה [למען ישמעו כל עדת בני ישראל]; המסתכל בכהנים - בזמן שבית המקדש קיים, שהיו עומדין על דוכנן ומברכין את ישראל בשם המפורש (שהשכינה שורה על קשרי אצבעותיהם).

דרש רבי יהודה ברבי נחמני מתורגמניה דריש לקיש: מאי דכתיב (מיכה ז, ה) אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף [משכבת חיקך שמר פתחי פיך]: אם יאמר לך יצר הרע חטא והקב"ה מוחל - אל תאמן (אל תבטחו באלוף - לומר שימחול), שנאמר 'אל תאמן ברע', ואין 'רע' אלא יצר הרע, שנאמר [בראשית ח, כא] וירח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם [כי יצר לב האדם רע] [מנערו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשית], ואין 'אלוף' אלא הקב"ה, שנאמר [ירמיהו ג, ד] הלוא מעתה קראתי קראת לי אבין אלוף נעורי אתה; שמא תאמר "מי מעיד בי" - אבני ביתו וקורות ביתו של אדם הם מעידין בו, שנאמר (חבקוק ב, יא) כי אבן מקיר תזעק וכפיס (חתיכת עץ, כמו כפיסין בבבא בתרא (א, ב)) מעץ יעננה; וחכמים אומרים: נשמתו של אדם מעידה בו, שנאמר [מיכה ז, ה] אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף [משכבת חיקך שמור פתחי פיך] אי זו היא דבר ששוכבת בחיקו של אדם? - הוי אומר זו נשמה.

רבי זריקא אמר: שני מלאכי השרת המלוין אותו - הן מעידין בו, שנאמר (תהלים צא, יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמך בכל דרכיך; ויש אומרים: אבריו של אדם מעידין בו, שנאמר [ישעיהו מג, יב] אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' (הוא מעיד בעצמו בכל עונות שאוכיח בפניו) ואני אל.

משנה :

יוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך, יוסף בן יוחנן אומר לסמוך (ביום טוב; וזו היא מחלוקת ראשונה שהיתה בחכמי ישראל);
 יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך, ניתאי הארבלי אומר לסמוך;
 יהודה בן טבאי אומר שלא לסמוך, שמעון בן שטח אומר לסמוך;
 שמעיה אומר לסמוך, אבטליון אומר שלא לסמוך; (כולן דור אחר דור);
 הלל ומנחם לא נחלקו; יצא מנחם (בגמרא מפרש להיכן יצא) נכנס שמאי (להיות אב בית דין תחתיו), שמאי אומר שלא לסמוך, הלל אומר לסמוך.
 תוספות מסכת חגיגה דף טז עמוד א ד"ה יוסי בן יועזר כו' - בירושלמי אמר בראשונה לא היה מחלוקת אלא על הסמיכה בלבד ועמדו שמאי והלל ועשו ד' משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו מחלוקות בישראל ונחלקו לב' כיתות ויש לתמוה הרי נחלקו כבר בימי שאול על מלוה ופרוטה (סנהדרין יט.) ושמאי כיון דשאול ובית דינו הוו סברי דעתו אמלוה ולא היה אדם חולק עליו רק לפי סברת דוד לא מתקרי מחלוקת ומה שאמר בירושלמי ועמדו שמאי והלל ועשו ד' לא מצינו בפ"ק דשבט (דף יד:) רק שלשה דברים שנחלקו בהן.

(חגיגה טז, ב)

המשך המשנה

הראשונים (שהוזכרו ראשון בכל זוג חוג) היו נשיאים, ושניים להם אבות בית דין.

גמרא:

תנו רבנן [תוספתא חגיגה פ"ב מ"ח [ליברמן]]: 'שלשה מזוגות הראשונים שאמרו שלא לסמוך, ושניים מזוגות האחרונים שאמרו לסמוך היו נשיאים, ושניים להם אבות בית דין - דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: יהודה בן טבאי אב בית דין, ושמעון בן שטח נשיא.'

מאן תנא להא, דתנו רבנן: 'אמר רבי יהודה בן טבאי: אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם (שלא הוזם אלא הוא לבדו) להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים 'אין עדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנידון' (קודם הזמה, ואחר כך החמו; שהיו דורשין נפש בנפש האמור בעדים זוממין [דברים יט, כא]; אמרו להן חכמים: והלא כבר נאמר כאשר זמם לעשות לאחיו [דברים יט, יט] ועדיין אחיו קיים; ולמה נאמר נפש בנפש? - שאין נהרגין עד שיגמר הדין של נידון קודם שהוזמו); 'אמר לו שמעון בן שטח: אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים: אין עדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם, ואין לוקין (אם העידוהו שחייב מלקות) עד שיזומו שניהם, ואין משלמין ממונ עד שיזומו שניהם (בכולהו גרסינן עד שיזומו שניהם', ובמסכת מכות יליף לה מקראי: והנה עד שקר העד [דברים יט, יח] ואמר מר: כל מקום שנאמר 'עד' - הרי כאן שנים); מיד קבל עליו יהודה בן טבאי שאינו מורה הלכה אלא בפני שמעון בן שטח (שאם יטעה - ילמדהו).
 כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג, והיה קולו נשמע; כסבורין העם לומר שקולו של הרוג הוא; אמר להם: קולי הוא; תדעו שלמחר הוא מת ואין קולו נשמע'.
 אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: ודלמא פיוסי פייסיה, או בדינא תבעיה? מני הא? אי אמרת בשלמא רבי מאיר, דאמר 'שמעון בן שטח אב בית דין, רבי יהודה בן טבאי נשיא' - היינו דקא מורי הלכה בפני שמעון בן שטח (דמדקאמר מיד קיבל כו', שמע מינה דעד השתא אורי בפניו), אלא אי אמרת רבנן, דאמרי 'יהודה בן טבאי אב בית דין, שמעון בן שטח נשיא' - אב בית דין בפני נשיא, מי מורה הלכה? לא! מאי 'קבל עליו' דקאמר (לאו דעד השתא הורה, דודאי לא הורה בפניו מימיו, וכשהרגו לעד זומם לא היה שמעון שם)? - לאצטרופי: דאפילו אצטרופי נמי לא מצטרפנא (לישב בדין אלא בהדי שמעון).

יצא מנחם ונכנס שמאי כו':

להיכן יצא?

אביי אמר: יצא לתרבות רעה;

רבא אמר: יצא לעבודת המלך.

תניא נמי הכי: 'יצא מנחם לעבודת המלך, ויצאו עמו שמונים

זוגות תלמידים לבושים סיריקון (לבוש בגדי מלכות)'.
 (לבוש בגדי מלכות).

אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: לעולם אל תהא שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה אינה אלא משום שבות (דתנן [ביצה פ"ה מ"ב]: אלו הן משום שבות: לא עולין באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה¹) (ביצה לו"ב), והאי נמי משתמש בבעלי חיים הוא: שסומך עליה בכל כחו, כדאמרינן לקמן) - ונחלקו בה גדולי הדור. פשיטא!?

שבות מצוה אצטריכא ליה. הא נמי פשיטא (נמי תנינא במתניתין, ומאי אשמעינן רבי יוחנן)!? לאפוקי ממאן דאמר בסמיכה גופה פליגי (במסכת ביצה כ"א) בסמיכה עצמה פליגי, ומאן דאסר - לאו משום שבות אסר, אלא משום דסבירא ליה דשלמי חובה לא בעו סמיכה, דכי כתב 'וסמך' - בשלמי נדבה כתיב, וחובה מנדבה לא גמרינן) - קא משמע לן (רבי יוחנן דטעמא) בשבות הוא דפליגי (וסמיכתו לעולם מצוה).

אמר רמי בר חמא: שמע מינה (מדאוקי רבי יוחנן טעמא משום שבות): סמיכה (קדשים) בכל כחו בעינן (והוה ליה משתמש בבעלי חיים), דאי סלקא דעתא לא בעינן בכל כחו - מאי קא עביד? ליסמוך!? מיתבי [דומה לספרא ויקרא דבורא דנדנה פרשתא ב מ"א-מ"ב]: ' (ויקרא א"ב) **דבר אל בני ישראל** [ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם] (וכתיב בההוא עניינא) **'וסמך'**¹ - בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות; רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: בנות ישראל סומכות רשות; אמר רבי יוסי: סח לי אבא אלעזר (כך שמו): פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים - לא מפני שסמיכה בנשים, אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים' - ואי סלקא דעתא סמיכה בכל כחו בעינן, משום נחת רוח דנשים עבידינן עבודה בקדשים? אלא לאו שמע מינה לא בעינן בכל כחו!? לעולם אימא לך בעינן בכל כחו; דאמר להו "אקפו ידיכו" (לשון 'וקפא': הקילו ידיכם; אקפו - לשון דבר הצף ואין מכביד, כדמתרגמינן ויצף הברזל - וקפא ברזלא (מלכים ב ו, ו))! אי הכי - 'לא מפני שסמיכה בנשים' תיפוק ליה דאינה [ל]סמיכה כלל!?

אמר רבי אמי: חדא ועוד קאמר: חדא - דליתא [ל]סמיכה כלל; ועוד: כדי לעשות נחת רוח לנשים. אמר רב פפא: שמע מינה (מדברי יוחנן, דאוקי טעמא משום שבות): צדדין אסורין (ואף על גב דגבי שבות רכיבה אמרינן - הוא הדין לכל שימוש, ואפילו במקום שאינו עשוי להשתמש, כגון צידי הבהמה, והוא הדין צידי האילן, ופליגי אמוראי בהא מילתא במסכת שבת בפרק בתרא (קנ"ב)), דאי סלקא דעתא צדדין מותרין - לסמוך לצדדין (דהא ראש הבהמה כצדדין דמי)! אלא לאו שמע מינה צדדין אסורין!

(חגיגה יז, א) רב אשי אמר: אפילו תימא צדדין מותרין: כל דבהדי גבה (ששנה לגובה הגב של בהמה) - כגבה דמי (והראש שוה בגובה לגב הבהמה).

משנה: בית שמאי אומרים: מביאין שלמים (ביום טוב, שהן אכילת הדיוט) ואין סומכין עליהם (כדאמרינן, אלא סומך עליהן מערב יום טוב, ושוחטן ביום טוב, דלא בעינן תכף לסמיכה שחיטה), אבל לא עולות (אבל לא מביאין עולות באותן שיכול להביא לאחר יום טוב, דכתיב הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב, טז) - לכם ולא לגבוה [מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק טז]); ובית הלל אומרים: מביאין שלמים ועולות, וסומכין עליהם. עצרת שחל להיות בערב שבת, בית שמאי אומרים: יום טבוח (של קרבנות) ראייה וחגיגה של יום טוב) אחר השבת (שאין קריבין לא ביום טוב ולא בשבת), ובית הלל אומרים: אין יום טבוח אחר השבת (אינה צריכה יום טבוח, שמותר להקריב ביום טוב), ומודים שאם חלה להיות בשבת - שיום טבוח אחר השבת.

¹ רש"י מצטט פסוק 'בההוא עניינא': [ויקרא א"ב] וסמך ידו על ראש העולה; אך קשה: שהרי פסוק זה דן בעולה, ואנו עוסקים בשלמי נדבה, שהרי להלן מדובר בבנות ישראל שודאי אינן סומכות אלא בשלמי נדבה, שהרי אין שלמי חובה על נשים! יותר נראה שהפסוק הוא ויקרא ג, ב: וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב, ובכל הפרשה של שלמים לא מוזכר 'דבר אל בני ישראל'; אך נראה שהפסוק בויקרא א, ד: **דבר אל בני ישראל** אינו מיוחד לעולה, אלא הקדמה כללית לכל הקרבנות של ישראל.

אין כהן גדול מתלבש בכליו (בכלים נאים בביתו ובשוק; ולא בשעת עבודה קאמר, ולא בבגדי כהונה קאי, אלא שלא יתנאה באותו היום שיום טבוח של עצרת אחר שבת, שיבינו הכל שאינו היום יום טוב), ומותרין בהספד ובתענית, שלא לקיים דברי האומרים (מפני הצדוקין שהיו אומרים) עצרת אחר השבת.

גמרא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה? - שנאמר [דברים טז, טז]: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר [בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות] (ולא יראה את פני ה' ריקם): מקיש חג השבועות לחג המצות: מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה (כדורבין קראי בפרק קמא [חגיגה טז, א] לחג הסוכות, והוא הדין לחג המצות, שהרי אף הוא שבעת ימים) - אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה.

ואימא 'מקיש לחג הסוכות: מה חג הסוכות יש לה תשלומין כל שמונה - אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שמונה?'

שמיני רגל בפני עצמו הוא.

אימור דאמרי שמיני רגל בפני עצמו הוא - הני מילי לענין פז"ר קש"ב (פייס זמן רגל קרבן שיר ברכה: פייס - לענין פרי החג: כל שבעת ימי החג אין מפייסין עליהן, אלא לפי חשבון המשמרות לפי סידור מקריבין אותן, כדתנן במסכת סוכה (פ"ה מ"ו, דף נה, ב): 'מי שהיה מקריב פרים היום לא היה מקריב למחר', ופר של שמיני מפייסין עליו איזהו מן המשמרות יקריבנו; זמן - שהחיינו; רגל - שיש לו שם רגל בפני עצמו, ואינו קרוי 'סוכות'; קרבן - שאין בהמות קרבנותיו כסדר פרי החג: שפרי החג מתמעטין והולכין וכבשיהן ארבעה עשר בכל יום ואילים שנים, ובשמיני - פר אחד איל אחד ושבעה כבשים; שיר - אין שיר קרבנותיו כסדר שיר של ימות החג, ואינו מדבר מענין פרשיות של הומבה"י (סוכה נה, א) שהוא סימן לשיר של ימות החג; ברכה - שהיו מברכים את המלך, זכר לשלמה שנאמר בו ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מלכים א' ח, טח)), אבל לענין תשלומין - תשלומין דראשון הוא, דתנן [חגיגה פ"א מ"ז]: 'מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג - חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון?!'

תפשת מרובה - לא תפשת, תפשת מועט - תפשת (תפשת מרובה לא תפשת - כל מקום שתמצא שני דרכים, אחד תופש מרובה ואחד תופש מועט - טוב לך לתפוש את המועט: שאפילו היה לך לתפוש את המרובה ותתפוש את המועט - תפסתך תפסה, שיש בכלל המרובה המועט; אבל אם תתפוש המרובה, והיה לך לתפוש המועט - נמצאת שתפשת שלא כדת);

אלא למאי הלכתא כתביה רחמנא 'לחג הסוכות'?

לאקושי לחג המצות: מה חג המצות טעון לינה (מוצאי יום טוב [שאיין לחזור לביתם מוצאי החג אלא למחרת]) - אף חג הסוכות טעון לינה.

והתם מנלן?

צצצ

(חגיגה יז, ב)

דכתב [דברים טז, א]: ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בן ופנית בבקר והלכת לאהליך (בבקר שהוא חול המועד, דאילו ביום טוב תחומין אסור).

תוספות מסכת חגיגה דף יז עמוד ב ד"ה דכתיב ופנית בבקר - פרש"י בחוש"מ דאי ביו"ט אסור משום תחומין; ולא יתכן: דהתינוח לדבי עקיבא, לדבנן מאי איכא למימר, דליכא איסור תחומין דאורייתא?

וי"מ ד"ב מילין אית להו שפיר לדבנן תחומין, והכי איתא בירושלמי: המחזור מכולן י"ב מילין כנגד מחנה ישראל; והש"ס שלנו לא סבירא להו, דהא בפרק 'כלל גדול' (שבת סט.) גבי שכח עיקר שבת, דבעי דידע ליה לשבת, במאי דידע לה? - בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא, ולא קאמר לדברי הכל;

וכן בפ' בתרא דביצה (דף לו:) גבי אין רוכבין - מוקי טעמא בגמרא שמא ילך מחוץ לתחום, ופריך: 'ש"מ תחומין דאורייתא? אלא גזירה שמא יחתוך זמורה!' - אלמא דרבנן לא מודו כלל בתחומין; ובפ"ק דר"ה (ד' ה.) פרש"י דאי משום יום טוב - פשיטא [שהרי הוא יום] שיתחייב להתראות פנים בעזרה!

ור' עזריאל מצא בתוספתא דתניא בליל יו"ט האחרון חוזרין לבתיהן, כדכתיב ביום השמיני שלח את העם (מלכים א' ח) יכול שאין טעונים לינה ת"ל וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את העם הא כיצד נפטרו והשכימו והולכין? למחרת יום שמיני שהוא כ"ג ועוד הביא הר"י ראה מההיא דלולב וערבה בשמעתין דאמר זמן בשמיני של חג שהבכורים טעונים לינה משמע לינה דומיא דבכורים שהם יום אחד ועוד תני בספרי בפרשת ראה והלכת לאהליך מלמד שטעונים לינת רגלים אין לי אלא אלו מניין לרבות עופות ומנחות יין לבונה ועצים תלמוד לומר ופנית בבקר כל פירות שאתה פונה לא יהיו אלא מן הבקר ואילך רבי יהודה אומר יכול יהא פסח קטן כו' ומשמע מיהא דלינת רגלים אינו רק דומיא דהני והיינו וכו' ולילה וכו' מקשה פ' לולב וערבה (סוכה מז:) זמן כל ז' ימים מי איכא הוה מצי לאקשווי וליטעמין לינה דלא מקשי כלל ויש להקשות דאמרין בזבחים פרק דם החטאת (דף צז.) דרבי טרפון אומר אם בשל בה מתחלת הרגל כו' מותר לבשל בה בסוף הרגל מ"ט דכתיב ופנית בבקר הכתוב עשאן בקר אחד אלמא מדלענין נותר מחשב יום אחד משמע שטעון לינה כל ז' ותיקף הר"י דלפי המסקנא משני התם טעמא אחרינא משום שכל יום ויום נעשה גיעול לחברו והר"ר אלחנן תירץ דב' ענייני לינה הם אחת משום יו"ט והשנית משום קרבן שטעון לינה והתם אף בחוש"מ והכי משמע בההיא דבכורים לינה וקרבן משמע שטעונים לינה משום יו"ט וכן מצינו בירושלמי גבי ההיא משנה דבכורים הוא איתמר כשאין עמהן קרבן אבל יש עמהן קרבן בלא כך טעונים לינה מחמת הקרבן.

תנן [חגיגה פ"ב מ"ד]: 'עצרת שחל להיות ערב שבת, בית שמאי אומרים: יום טבוח אחר השבת, ובית הלל אומרים: אין לה יום טבוח' - מאי? לאו אין לה יום טבוח כלל (אם לא הקריבם ביום טוב, עוד אין להן תשלומין)? לא! שאינה צריכה יום טבוח.

ומאי קא משמע לן?

דמקריבין ביומיה.

הא - איפליגו בה חדא זימנא, דתנן [משנתנן]: 'בית שמאי אומרים:

מביאין שלמים ואין סומכין עליהם, אבל לא עולות, ובית הלל

אומרים: מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהם'!!

צריכא: דאי אשמעינן בהא, בהא קא אמרי בית שמאי משום דאפשר

למחר, אבל הכא (בעצרת שחל להיות בערב שבת) - אימא מודו להו לבית הלל

(ויקריבו ביום טוב, דהא מחר שבת היא ולא קרבי; ומתוך שאתה מתייאש מהן - אתה בא לפשוט שלא תקריבם

עוד); ואי אשמעינן בהא - בהא קאמרי בית הלל, משום דלא אפשר

למחר, אבל בהא אימא מודו לבית שמאי? - צריכא.

תא שמע: 'מי שלא חג שבעת ימי הפסח ושמזונת ימי החג ויום טוב

הראשון של עצרת - שוב אינו חוגג'; מאי? לאו יום טוב של

עצרת?!

לא, יום טבוח.

אי הכי - ניפשוט מינה דחד יום טבוח!

אימא 'ימי טבוח'.

תא שמע דתני רבה בר שמואל: אמרה תורה: 'מנה ימים (שלשים יום)

וקדש חדש (למוספין), מנה ימים (חמשים יום) וקדש עצרת (בקרבותיו): מה חדש

למנויו (קדושתו באחד ממנויו) - אף עצרת למנוייה (קדושתו באחד ממנוייה)'

מאי, לאו גמר מחדש: מה חדש יום אחד - אף עצרת יום אחד?!

אמר רבא: ותסברא? אטו עצרת יומי מנינן שבועי לא מנינן?

והאמר אביי (במסכת מנחות) 'מצוה למימני יומי - דכתיב [ויקרא כג, טז]: עד

ממחרת השבת השביעית] תספרו חמשים יום [והקרבנות מנחה חדשה לה]', ומצוה למימני

שבועי, דכתיב [דברים טז, טז] 'שבעה שבועות תספר לך [מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה

שבועות]', ועוד: 'חג שבועות' [דברים טז, טז]; ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך אשר נתן

כאשר יברכך ה' אלהיך] כתיב!

דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא (מהכא נפקא לן תשלומין לעצרת): אמר קרא [ויקרא

כג, כא] וקראתם [בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתיכם

לדתיכם] [ובחג השבועות כתיב, וסמך ליה] [ויקרא כג, כב] ובקצרכם [את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך

בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם] [שאתה קורא מקרא קדש וקוצר]:

איזהו חג שאתה קורא וקוצר בו? הוי אומר זה חג עצרת (דהני קראי -

בעצרת כתיבי); אימת? אילימא ביום טוב - קצירה ביום טוב מי שרי?

אלא לאו לתשלומין (לאחר יום טוב קאי, וקורא אותן מקרא קדש לענין תשלומין, ומוותרין

במלאכה)!

ואף על גב דאיתמר דרבי אלעזר אמר רבי אושעיא - אצטריך דרבי

אליעזר בן יעקב: דאי מדרבי אלעזר אמר רבי אושעיא, הוה אמינא

'מה תשלומין של חג המצות אסור בעשיית מלאכה - אף תשלומי

עצרת נמי אסור בעשיית מלאכה' - קמשמע לן דרבי אליעזר בן

יעקב; ואי מדרבי אליעזר בן יעקב

(חגיגה יח, א)

לא ידענא כמה (לא ידענא כמה ימים יהיו לתשלומין)? קא משמע לן דרבי אלעזר

אמר רבי אושעיא (מה חג המצות שבעה - אף כאן שבעה).

וריש לקיש אמר: (שמות כג, טז) וחג הקציר [בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה

באספך את מעשיך מן השדה] [בחג שבועות כתיב] - איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו?

- הוי אומר זה עצרת; אימת? אילימא ביום טוב, קצירה ביום טוב

מי שרי? אלא לאו לתשלומין.

אמר רבי יוחנן: אלא מעתה, 'חג האסיף' - אי זהו חג שיש בו

אסיפה? - הוי אומר זה חג הסוכות? אימת? אילימא ביום טוב -

מלאכה ביום טוב מי שרי? אלא בחולו של מועד? חולו של מועד מי

שרי? אלא חג הבא בזמן אסיפה - הכא נמי חג הבא בזמן קצירה

(קאמר, ולא חוגג וקוצר בו אתא לאשמועינן)!

מכלל דתרוייהו סבירא להו דחולו של מועד אסור בעשיית מלאכה (מדקאמר רבי יוחנן 'אסיפה בחולו של מועד מי שרי', ולא מהדר ליה ריש לקיש 'אין' - מכלל דתרוייהו סבירא להו אסור); מנהגי מילי?

דתנו רבנן: ' (שמות כג, טו) **את חג המצות תשמור שבעת ימים**]תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם] - לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה (דרוש ביה את חג המצות תשמור: וכל 'תשמור' = אזהרת לא תעשה הוא: שומריהו מן המלאכה) - דברי רבי יאשיה;

רבי יונתן אומר: אינו צריך, קל וחומר: ומה ראשון ושביעי, שאין קדושה לפנייהן ולאחריהן אסור בעשיית מלאכה, חולו של מועד, שיש קדושה לפנייהן ולאחריהן - אינו דין שיהא אסור בעשיית מלאכה!

ששת ימי בראשית (ימי כל שבוע ושבע) יוכיחו (בין שתי שבתות הן יושבין): שיש קדושה לפנייהן ולאחריהן ומותרין בעשיית מלאכה! מה לששת ימי בראשית שאין בהן קרבן מוסף תאמר בחולו של מועד שיש בו קרבן מוסף! ראש חדש יוכיח, שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה (אף אתה אל תתמה על חולו של מועד)?

מה לראש חדש שאין קרוי 'מקרא קדש' תאמר בחולו של מועד שקרוי 'מקרא קדש'; הואיל וקרוי 'מקרא קדש' - דין הוא שאסור בעשיית מלאכה. ' [## היכן קרוי חולו של מועד מקרא קדש? תשובה: על פי תחילת הברייתא להלן, לפי רש"י]

תניא אידך: ' (ויקרא כג, לה: ביום הראשון מקרא קדש) **כל מלאכת עבודה לא תעשו** (וסמך ליה שבעת ימים תקריבו אשה [ויקרא כז, לו]) - לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יוסי הגלילי (והכי דריש ביה: לא תעשו שבעת ימים; ובחג הסוכות כתיב, ועליה קיימא הך מתניתא בתורת כהנים [ספרא אמור פרשתא יב, משניות ז, ב; בשני משמעותי]); רבי עקיבא אומר: אינו צריך: הרי הוא אומר (ויקרא כג, ד) **אלה מועדי ה'** [מקרא קדש אשר תקראו אתם במועדם] (מקראי קדש - משמע: קדשיהו בעשיית מלאכה); כמה הכתוב מדבר? אם בראשון - הרי כבר נאמר 'שבתון'; אם בשביעי - הרי כבר נאמר 'שבתון' [ויקרא כג, לט: אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון]; הא אין הכתוב מדבר אלא בחולו של מועד, ללמדך שאסור בעשיית מלאכה.

תניא אידך: ' (דברים טז, ח) **ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה'** [אלהיך לא תעשה מלאכה]: מה שביעי עצור (ממלאכה, כדכתיב בהאי קרא גופיה: לא תעשה מלאכה) אף ששת ימים עצורין. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה? תלמוד לומר: **וביום השביעי עצרת**: השביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה; הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואי זה יום מותר אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת' (כלומר: מאחר שאמר לך הכתוב שהן עצורין ממלאכה ולא בכולן, ולא פירש אי זו המותרת ואי זו אסורה - דע וראה שלא מסרן אלא לחכמים, היודעים להבין על איזהו להטיל ההיתר ועל אי זו להטיל האיסור, והם יאמרו אי זהו יום טוב על פי קידוש הראייה ואסור בכל מלאכה, ואי זהו חולו של מועד שאינו אסור בכל מלאכה; ועל חולו של מועד יגידו לך אי זו מלאכה אסורה: דבר שאינו אבד, ואיזו מלאכה ומותרת: דבר האבד).

ומותרין בהספד ותענית שלא לקיים את דברי האומרים עצרת אחר השבת:

והתניא [תוספתא חגיגה פ"ב מ"ג [ליברמן]]: **'מעשה ומת אלכסא בלוד, ונכנסו כל ישראל לסופדו, ולא הניחם רבי טרפון מפני שיום טוב של עצרת היה'!**

'יום טוב'? סלקא דעתא? אי ביום טוב - מי קאתו? אלא אימא **'מפני שיום טובות היה'** (זלא הניחן ר' טרפון) - ומתניתין תני שמותרים בהספד)! לא קשיא: כאן ביום טוב שחל להיות אחר השבת, כאן ביום טוב שחל להיות בשבת (שיום טוב אחר שבת - מותר בהספד, מפני האומרים 'עצרת אחר שבת', והאי דאלכסא בלוד - יום טוב שחל להיות בחול הוא, דאין יום טוב שחל באחד בשבת).

(חגיגה יח, ב)
משנה:

נוטלין לידים לחולין ולמעשר [שני] ולתרומה (די להן בנטילה דכלי שאין בו אלא רביעית מים), ולקודש מטבילין (אבל לאכול שלמים, או חטאת ואשם לכהנים - יש מעלה: שצריך להטביל ידים בארבעים סאה; ואף על פי שאין אלא סתם ידים שלא נגעו בטומאה דאורייתא המטמאה את כל הגוף), ולחטאת (ליגע במי חטאת: מים המקודשים באפר פרה להזות מהן על טמאי מתים) - (יש מעלה יתירה: אם נטמאו ידיו (באחת מן הדברים המטמאין את הידים ולא את הגוף, כגון וולד הטומאה וכגון ספר, וכל טומאות שהן מדברי סופרים) נטמא גופו (כל הגוף צריך טבילה); (וכל מעלות הללו שזה גבוה מזה - מדברי סופרים; והאי דנקט להו הכא גבי הלכות הרגל - לפי שיש בסופן הלכות רגל: שעמי הארץ חשובין טהורים ברגל ולא בשאר ימות השנה, בסוף 'חומר בקדש' [הפרק הבא]).

(ועוד זו מעלה: טבל לחולין (כלומר: נתכוין לטבול לשם חולין) - הוחזק לחולין (הוחזק - לשון כוונה; כלומר: נתכוין להעמיד גופו בחזקת טהור לחולין), אסור למעשר (למעשר שני הנאכל בירושלים); טבל למעשר - הוחזק למעשר, אסור לתרומה; טבל לתרומה - הוחזק לתרומה, אסור לקודש; טבל לקודש - הוחזק לקודש, אסור לחטאת; טבל לחמור - מותר לקל; טבל ולא הוחזק (לא נתכוון לשם טבילת טהרה, אלא לרחיצה בעלמא) - כאילו לא טבל.

בגדי עם הארץ - מדרס (אב הטומאה לטמא אדם וכלים, כמדרס הזב שמטמא אדם וכלים, כדכתיב ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו (ויקרא טו, ה)) לפרושין (לאוכלי חוליהן בטהרה); בגדי פרושין - מדרס לאוכלי תרומה (כהנים); בגדי אוכלי תרומה - מדרס לקודש; בגדי קודש - מדרס לחטאת; (וכל אלו מעלות - מדברי סופרים, שאמרו שאין שמירת טהרתן של אלו חשובה שמירה אצל אלו, ומתוך שהן אלו אצל אלו - כאילו לא שמרוהו, גזרו בהן בבגדיהן שמא ישבה בהן אשתו נדה, והרי הן מדרס הנדה; הכי מפרש לה בפרק 'השוחט'). יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהונה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש; יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו, והיתה מטפחתו מדרס לחטאת.

גמרא: חולין ומעשר מי בעו נטילת ידים? ורמינהי [בכורים פ"ב מ"א]: 'התרומה והביכורים' (בכורים קרוין תרומה, דאמר מר 'זרומת ידך' [דברים יב, ז] - אלו הביכורים' (ספרי דברים פסוק עב; מכות יז, א), לכך הן כתומה) חייבין עליהן (זר האוכלן מזיד) מיתה (דכתיב ומתו בו כי יחללוהו [ויקרא כב, ט] וסמך ליה [פסוק י] וכל זר לא יאכל קדש, וכל הענין מדבר בתרומה) וחומש (האוכלן שוגג, דכתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו [ונתן לכהן את הקדש] [ויקרא כב, יד]), ואסור לזרים (בלא), והן נכסי כהן (לקדש בהן את האשה, וליקח בדמיהן עבדים, וקרקעות, ובהמה טמאה), ועולין באחד ומאה (אבל בפחות אין עולין, אלא כל החולין אסור לזרים), וטעונין נטילת ידים (גירסת רש"י: וטעונין רחיצת ידים - לפי שהשני עושה שלישי, וידים גזרו עליהם טומאת שני - לפיכך פוסלות את התרומה אם לא נטלן) והערב שמש (אם נטמא טומאה דאורייתא וטבל - אינו אוכל בתרומה עד שיערב שמשו; ביבמות (עב, ב) ילפינן מקראי) - הרי אלו בתרומה וביכורים, מה שאין כן במעשר (אין מיתה ואין חומש, ואין אסור לזרים - שהרי כל עצמו נאכל לזרים, וחומש שמוסיף בפדיונו לא איירי בחומש הכא כי האי גוונא דאין בתרומה פדיון, ונכסי הדיוט נמי לא הוי לקנות בו עבדים וקרקעות: דלא ניתן אלא לאכילה ושתייה וסיכה, ואין טעון רחיצת ידים - שאין השני פוסל בו לעשות שלישי, ואינו טעון הערב שמש, דקיימא לן: טבל ועלה - אוכל במעשר, ומקראי ילפינן לה ביבמות פרק 'הערל', וכל שכן בחולין. - קשיא מעשר

אמעשר, קשיא חולין אחולין? בשלמא מעשר אמעשר לא קשיא: הא רבי מאיר והא רבנן, דתנן [פ"א מ"ה]: 'כל הטעון כחית מים מדברי סופרים' (כל שהוא טהור מן התורה, וחכמים גזרו עליו טומאה, כל הנך דאמרי במסכת שבת בפרק קמא (דף יג, ב; משנה ממסכת זבים פ"ה מ"ב): 'אלו פוסלין את התרומה: האוכל אוכל ראשון ואוכל שני' (כו') - מטמא את הקודש (כלומר: נתנו עליהן טומאת שני לטומאה, והשני מטמא את הקודש להיות קרוי 'טמא', ופוסל עליהן עוד את הרביעי), ופוסל את התרומה (להיפסל היא עצמה, אבל אינה פוסלת אחר לעשות רביעי), ומותר לחולין ולמעשר (ומותר לאכול חולין, מדלא קתני 'ואינו פוסל את החולין' ונקט לישנא דמותר - אפילו לאוכלן משמע) - דברי רבי מאיר; וחכמים אוסרים במעשר,

אלא חולין אחולין קשיא?! לא קשיא: כאן (מתניתין דמצריך נטילה) באכילה, כאן בנגיעה.

מתקיף לה רב שימי בר אשי: עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי מאיר אלא באכילה דמעשר (דקתני 'אסור במעשר' - לשון אכילה היא), אבל בנגיעה דמעשר ובאכילה דחולין לא פליגי (דאי בנגיעת שני - לא פסיל במעשר, דשמעין לרבי מאיר דאמר מותר באכילה, ואיפליג עליה באכילה דמעשר, ואילו בחולין כולו מודו דמותר אפילו באכילה, ומתניתין מני?) !

אלא אידי ואידי באכילה, ולא קשיא: כאן באכילה דנהמא כאן (הא דקתני 'מה שאין כן במעשר') באכילה דפירי (ומיהו בתרומה בעי נטילה: שאפילו במגעו הוא פוסל, דשני פוסל את התרומה), דאמר רב נחמן: כל הנוטל ידיו לפירות - הרי זה מגסי הרוח.

תנו רבנן [תוספתא ידים פ"ב מ"ג (צוקרמנדל)]: 'הנוטל ידיו: נתכוון - ידיו טהורות, לא נתכוון - ידיו טמאות; וכן המטביל ידיו (נוטל - בכלי; מטביל - בארבעים טאה): נתכוון - ידיו טהורות, לא נתכוון - ידיו טמאות' והתניא: 'בין נתכוון בין לא נתכוון - ידיו טהורות' אמר רב נחמן: לא קשיא: כאן לחולין,

(חגיגה יט, א)

כאן למעשר (למעשר בעי כוונה, וכל שכן בתרומה; הכי גרסין: 'מה כלים דלא מיכווני - אף אדם נמי דלא מיכוון').

ומנא תימרא דחולין לא בעו כוונה?

דתנן [מקואות פ"ה מ"ו]: 'גל שנתלש וכו' ארבעים טאה ונפל על האדם ועל הכלים - טהורין'; קתני אדם דומיא דכלים: מה כלים דלא מכווני - אף אדם דלא מכוין.

וממאי?: דלמא ביושב ומצפה אימתי יתלש הגל עסקינן, וכלים דומיא דאדם: מה אדם דבר כוונה אף כלים דמכוין להו.

וכי תימא ביושב ומצפה, מאי למימרא?

סלקא דעתך אמינא ליגזור דלמא אתי למיטביל בחרדלית של גשמים (ששופט ויורדת ממקום גבוה ויש בה ארבעים טאה, והטובל בה לא עלתה לו טבילה משום דמקום קטפרס הוא: מקום זקוף יותר מדאי, וארבעים טאה שבו אינן במקום אחד, ותנן: *הנצוק והקטפרס אינו חיבור*) (טהרות פרק ח משנה ט), ואף אם אינו קטפרס נמי אין טובלין בו, לפי שאין מי גשמים מטהרים דרך זחילתן - עד שיהו נקוין דרך אשבורן, דתניא בתורת כהנים [ספרא שמעוני פרשתא ט מ"ג]: *א"י מה מעיין מטהר בזוחלין - אף מקוה מטהר בזוחלין - תלמוד לומר: אך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור* (ויקרא יא, לו) *המעיין מטהר בזוחלין, והמקוה באשבורן*; ורבינו האי גריס 'הרדלית', אי נמי נגזור ראשין (אחד מראשי הגל כשהוא מגיע לארץ) אטו כיפין (אמצעיתו של גל, שעומד באויר כמין כיפה, ואם הושיט כלים למעלה והטבילן בכיפה - אינה טבילה, כדמפרש ואזיל) - קא משמע לן דלא גזרינן.

ומנא תימרא דלא מטבילין בכיפין?

דתניא [תוספתא מקואות פ"ד, צירוף של משנה ה ומשנה ד (צוקרמנדל)]: 'מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין, לפי שאין מטבילין באויר' (שלא אמרה תורה מקוה של אויר לטבילה).

אלא מהא [ההוכחה שלחולין אין צורך בכוונה בטבילה] דתנן [מכשירין פ"ד מ"ז]: 'פירות שנפלו לתוך אמת המים, ופשט מי שידיו טמאות ונטלן - ידיו טהורות' (אף על פי שלא נתכוון) ופירות אינן ב'כי יותן' (דבעינן גבי הכשר 'יותן דומיא דכיתן' [ויקרא יא, לח]: דניחא ליה), ואם בשביל שיודחו ידיו (נתכוון ליטול פירות) - ידיו טהורות והפירות הרי הן ב'כי יותן' (ומקבלין טומאה מעכשיו; וכיון דנתכוון להדיח ידיו - גלי דעתיה דניחא ליה בהן נפילה, שעל ידה הדיח ידיו).

איתיביה רבה לרב נחמן [ממשנתנו]: 'הטובל לחולין והוחזק לחולין - אסור למעשר'; הוחזק - אין (אם נתכוון הוא דהויא טבילה לחולין), לא הוחזק - לא! הכי קאמר: אף על פי שהוחזק לחולין - אסור למעשר.

איתיביה: 'טביל' (ויצא ועלה מן המים) ולא הוחזק - כאילו לא טבל';

מאי?: לאו כאילו לא טבל כלל!

לא, כאילו לא טבל למעשר אבל טבל לחולין.

הוא סבר דחי קא מדחי ליה, נפק דק ואשכח דתניא: 'טבל ולא הוחזק - אסור למעשר ומותר לחולין'.

אמר רבי אלעזר: טבל ועלה (ויצא ועלה מן המים) - מחזיק עצמו (בטבילה שטבל כבר) לכל מה שירצה.

מיתבי: 'עודהו רגלו אחת במים - הוחזק לדבר קל מחזיק עצמו לדבר חמור (לכל מה שירצה); עלה - שוב אינו מחזיק'; מאי, לאו 'אינו מחזיק כלל' ? (כלומר: בין שהחזיק עצמו בשעת טבילה בדבר קל, בין שלא החזיק עצמו לכולם - שוב אינו מחזיק) !

לא: עודהו - אף על פי שהוחזק - מחזיק; עלה - אם לא הוחזק (לשום דבר, שטבל סתם) מחזיק (לכל מה שירצה), ואם הוחזק (אבל אם הוחזק לקל) - אינו מחזיק (אינו מוחזק לחמור, דהא אינתיק ליה לדבר קל); מאן תנא 'עודהו רגלו אחת במים' (מאן תנא דמשום עודנו במים חשיב ליה כתחילת טבילה, ואף על פי שהוחזק - מחזיק) ?

אמר רבי פדת: רבי יהודה היא, דתנן [מקואות פ"ז מ"ו]: 'מקוה שנמדד ויש בו ארבעים סאה מכוונות וירדו שנים וטבלו זה אחר זה, הראשון טהור והשני טמא' (שהרי חסר השיעור במים שעל הראשון); אמר רבי יהודה: אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים - אף השני טהור'. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה: מחלוקת (דברי יהודה ורבנן) במעלות דרבנן (כשהיתה טבילתו בשביל אחת ממעלות של חכמים, כגון האונן והמחוסר כפורים שצריכין טבילה לקודש, ואינו טמא מטמא דאורייתא - בההיא קאמר רבי יהודה דמהני ליה רגליו של ראשון נוגעות במים, דאמרין 'גוד אחית': מים שעליו כאילו הן במקוה), אבל מטמאה לטהרה - דברי הכל השני טמא, והיינו דרבי פדת (דאוקי לעיל הא דעודיהו' כרבי יהודה ולא כרבנן - אלמא לרבנן אפילו לגבי מעלות לא מהני 'עודיהו', דהא חזקה דאמר 'הוחזק לקל אסור לחמור' - מעלות נינהו). איכא דאמרי אמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה: מחלוקת מטמאה לטהרה, אבל במעלות דרבנן דברי הכל אף השני טהור, ופליגא דרבי פדת (הכא גרסינן: ופליגא דרבי פדת: דאילו לרב נחמן הא דעודיהו הוחזק לקל הוחזק לחמור - דברי הכל הוא, דהא לא פליגי רבנן עליה דרבי יהודה אלא מטמאה דאורייתא לטהרה).

אמר עולא: בעי מיניה מרבי יוחנן: לרבי יהודה, מהו להטביל מחטין וצינוריות (שטוין בו זהב, ועשוין כמין מזלג קטן מאד) בראשו של ראשון (בעודו במים)? גוד אחית אית ליה לרבי יהודה, גוד אסיק לית ליה? או דלמא גוד אסיק נמי אית ליה? אמר ליה: תניתוה [תוספתא מקואות (צוקרמאנדל) פרק ג הלכה ד]: 'שלש גממיות (גומות) כנחל' (שיפולי הרים שקורין וולור"א בלעז [בקיעים בקרקע] וכן 'נחל איתן' 'נחל ארנון' [שזורים שם מים תמיד]), העליונה, התחתונה והאמצעית (שנחל - מדרון משופע הוא): העליונה והתחתונה של עשרים עשרים סאה, והאמצעית של ארבעים סאה, וחרדלית של גשמים עוברת כיניהן (ומחברתן): רבי יהודה אומר: מאיר היה אומר: מטביל בעליונה' (הכי גרסינן: 'מאיר היה אומר מטבילין בעליונה' - ולא גרס: 'מכלל דרבי יהודה', והכי פירושו: רבי יהודה אומר: מאיר היה אומר מטבילין בעליונה, דאמר גוד אסיק את מי אמצעיתה למעלה על יד חרדלית של גשמים, להכשיר את העליונה, וכל שכן דמטבילין בתחתונה, דכיון דאית ליה גוד אסיק - כל שכן דאית ליה גוד אחית; ומדלא קתני 'זאני חולק עליו לומר כך וכך' - שמע מינה דרבי יהודה כרבי מאיר סבירא ליה) ! והתניא (דחלוק עליו, והכי גרסינן): 'רבי יהודה אומר:

(חגיגה יט, ב)

מאיר היה אומר מטביל בעליונה, ואני אומר בתחתונה ולא בעליונה' (אלמא: פליג עליה) !

אמר ליה: אי תניא (בהדיא דחולקין) - תניא (ונלך אחריה, וחרד אני בי). (ובלשון הכתוב בספרים איני יכול להעמידה, דאם כן מתנייתא קשיין אהדדי, ומאי חזית דציית לבתרייתא?)

הטובל לחולין והוחזק לחולין [אסור למעשר]: מני מתניתין?

רבנן היא, דשני להו בין חולין למעשר (דפליגי עליה [לעיל דף יח, ב] דרבי מאיר בכל הטעון ביאת מים מדברי סופרים, ואסרוהו במעשר).

אימא סיפא: 'בגדי עם האדן מדרס לפרושים, בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה (ולא אמר 'מדרס למעשר')' - אתאן לרבי מאיר, דאמר חולין ומעשר כהדדי נינהו; רישא רבנן וסיפא רבי מאיר? אין, רישא רבנן וסיפא רבי מאיר.

רב אחא בר אדא מתני לה בסיפא חמש מעלות (פרושים, ואוכלי מעשר, ואוכלי תרומה ואוכלי קודש, וחטאת), ומוקי לה כולה כרבנן.

אמר רב מרי: שמע מינה חולין שנעשו על טהרת הקודש - כקודש דמו (אדם הרגיל לאכול קדשים - מקבל עליו לאכול חוליו בטהרת הקודש, כדי שיהיו בני ביתו זהירין ובקיאין בטהרת הקודש). ממאי?

(חגיגה כ, א)

מדלא קתני בהו מעלה (לומר: בגדי פרושין האוכלין חוליהן בטהרת חולין - מדרס לאוכלי חוליהן בטהרת הקודש, שמע מינה: בכלל קודש הן, והא תנא ליה 'קודש').
ודלמא האי דלא קתני בהו מעלה - דאי דמו לתרומה הא תני תרומה, ואי דמו לחולין הא תני לחולין (דלמא או כחולין דמו, דלא מהני בהו מאי דאמר האי גברא, דבטלה דעתו, או כתרומה דמו, דאיכא תנאי דפליגי במילתא, כדמסיים ואזיל, הלכך לא תנא בהו מעלה, דאי דמו לחולין - הא תני ליה חולין, ואי דמו לתרומה - הא תנן ליה במתניתין תרומה),
דתניא: 'חולין שנעשו על טהרת הקודש הרי הן כחולין'; רבי אלעזר ברכי צדוק אומר: הרי הן כתרומה' (כלומר: הא אשכחן תנאי דפליגי בה, חד אמר: כחולין, וחד אמר: כתרומה, אבל כקודש לא אמרין).
אלא מסיפא [חגיגה פ"ב מ"ז]: 'יוסי בן יועזר היה חסיד שבכהונה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש; יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו, והיתה מטפחתו מדרס לחטאת' - לחטאת אין, לקודש - לא, אלמא קסבר חולין שנעשו על טהרת קודש כקודש דמו!

'אמר רבי יונתן בן אלעזר: נפלה מעפרתו (סודר) הימנו, אמר לחבירו: "תנה לי" ונתנה לו - טמאה (ואפילו זה [שהרימו ונתנה לו] טהור); (ולקמן מפרש טעמא: חזקה אין אדם משמר מה שביד חבירו, לפיכך הוא לא שמרה ביד חבירו, וגם זה שנתנה לו לא היה חס לשומרה, דמימר אמר: כיון שאמר ליה "תנה לי", והוא אינו יודע אם טמא אני אם טהור - לא חש לטהרות, ויש כאן היסח הדעת, ולמחמירין בטהרות הוי היסח הדעת = טמאה);
אמר רבי יונתן בן עמרם: נתחלפו לו כלים של שבת בכלים של חול (כסבור ליטול בגדיו של חול ונטל של שבת), ולכשן - נטמאו (קא סלקא דעתיה השתא דסבירא ליה: משמר הדבר בחזקת שהוא דבר זה ונמצא שהוא דבר אחר - אינו שמור);
אמר רבי אלעזר בר צדוק: מעשה כשתי נשים חבירות שנתחלפו להן כליהן בכית המרחץ, ובא מעשה לפני רבי עקיבא - וטימאן.
מתקיף לה רבי אושעיא: אלא מעתה, הושיט ידו לסל ליטול פת חטין ועלתה בידו פת שעורים הכי נמי דנטמאת? וכי תימא 'הכי נמי', והתניא 'המשמר את החבית בחזקת של יין ונמצאת של שמן - טהורה מלטמא'?!
ולטעמיך אימא סיפא: 'ואסורה מלאכול' - אמאי?
אמר רבי ירמיה: (הא דפרכת 'אימא סיפא "ואסורה מלאכול" - לא מסייע ליה מיד): באומר "שמרתיה מדבר המטמאה, ולא מדבר הפוסלה" (אבל במה שמשמרה הימנו - הויא שמירתו שמירה, ואף על פי שאינו זה).

ומי איכא נטירותא לפלגא?
אין, והתניא: 'הושיט ידו בסל (של תאנים) והסל על כתיפו והמגריפה בתוך הסל (מגריפה - כלי ברזל הוא, שקורין וודי"ל [מעין את, לחתות גחלים מן האש], שגופרין בו אפר הכירה, וגם מבדילין בו תאנים המודבקות זו בזו), והיה בלבו על הסל ולא היה בלבו על המגריפה - הסל טהור והמגריפה טמאה'.
הסל טהור? תטמא המגריפה לסל?!
אין כלי מטמא כלי.
ולייטמא מה שבסל?

אמר רבינא: באומר "שמרתיו מדבר שמטמאו ולא מדבר הפוסלו".
(המטמא - הנותן לה טומאה לטמא אחרים; הפוסלה - מלהשתמש בה טהרות לכתחילה; אי נמי: נפקא מינה לאוכל הדבוק בה, שהוא פסול באכילה, ומכל מקום - אם נגעה בטהרות - אינה פוסלת, אלמא: איכא נטירותא לפלגא, ובכי האי גוונא נמי מיתרצא מתניתין דלעיל, ומיתקנא היא!)
מכל מקום קשיא (הך דקתני בה טהורה מלטמא)!

ועוד: מותיב רבה בר אבוח:

'מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל ואמרה לו "רבי! בגד זה ארגתיו בטהרה (יודעת אני שמשעה שנארג בו שלש על שלש אצבעות שנראה לטומאה - לא נגעה בו טומאה) ולא היה בלבי לשומרו בטהרה" ומתוך בדיקות שהיה רבי ישמעאל בודקה ("הואיל ולא היה בלבך לשומרו, שמא אירע בו כך וכך ולא נהרת?") - אמרה לו "רבי! נדה משכה עמי בחבל (שקשרה בו החבל בכלי האריגה, ושמא הסיטתו)"! אמר רבי ישמעאל: כמה גדולים

דברי חכמים, שהיו אומרים: 'בלבו לשומרו - טהור, אין בלבו לשומרו - טמא'!
 שוב מעשה באשה אחת שכאת לפני רבי ישמעאל, אמרה לו: "רבי! מפה זו ארגתיה בטהרה, ולא היה בלבי לשומרה", ומתוך בדיקות שהיה רבי ישמעאל בודקה - אמרה לו "רבי נימא נפסקה לי (קודם שארגתי בה כלום) וקשרתיה כפה (קודם שארגתי בה כלום, שלא היתה ראויה לטומאה, ולא נזהרתי בה ולא הייתי טבולה לנדתי)" (ויש לחוש שמא כשארגה בה שלש אצבעות - עדיין הרוק לח, ורוק הנדה אב הטומאה הוא; כך נראה בעיני; ורבותי מפרשין: משום צינורות עם הארץ המטמאה כל זמן שהיא לחה; ואני אומר: על כרחך האשה זו חבירה היתה, דאי לא חבירה היתה - מי אתיא קמי רבנן לישאל על הטהרות? ועוד: מי מהימנא למימר "ארגתיה בטהרה"?!)

אמר רבי ישמעאל: כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים 'בלבו לשומרו - טהור; אין בלבו לשומרו - טמא'; (קתני מיהת: בלבו לשומרו - טהור, כלומר: אחר כוונת השמירה הן הן הדברים)
 בשלמא לרבי אלעזר בר צדוק - כל אחת ואחת אומרת "חברתי אשת עם הארץ ומסחה דעתה מינה";
 לרבי יונתן בן עמרם נמי: כיון דכלים דשבת עביד להו שימור טפי (זה סבור שאלו של חול) - מסח דעתיה מינייהו (אסחא דעתיה משמירה מעלייתא שהיה רגיל לשומרו, וכאין בלבו לשומרו דמי);
 אלא לרבי יונתן בן אלעזר - נעביד להו שימור בידיה דחבריה?
 אמר רבי יוחנן: חזקה אין אדם משמר מה שביד חברו.
 ולא?

(חגיגה כ, ב)
 והתניא [דומה לתוספתא טהרות פ"ו מ"טו [צוקרמאנדל]: 'הרי שהיו חמרי ופועליו (עמי הארץ) טעונין טהרות (כגון יין בחביות של חרס, והן אינן נוגעין בתוכן; וכלי חרס אינו מיטמא מגבו), אף על פי שהפליג מהן יותר ממיל - טהרותיו טהורות (ואין חוששין שמא נגעו: דכיון דלא הודיען שהוא מפליג - כל שעתא סברי 'השתא אתי', אלמא: אדם משמר מה שביד חברו); ואם אמר להם "לכו ואני אבוא אחריכם", כיון שנתעלמו עיניו מהן - טהרותיו טמאות'; מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא ('מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא' לא גרסינן ליה, ואי גרסינן - הכי פירושו: ואי סלקא דעתך אין אדם משמר מה שביד חברו - מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא)?
 אמר רבי יצחק נפחא: רישא - במטהר חמרי ופועליו לכך (לעולם אין אדם משמר מה שביד חברו, והני - אין צריכין שימור, דאי נמי נגעו לא איכפת להו, דכשהטבילן לכך עסקינן).
 אי הכי סיפא נמי?
 אין עם הארץ מקפיד על מגע חבירו.
 אי הכי רישא נמי?
 בבא להם דרך עקלתון (כשיכול לבוא להם פתאום דרך עקלתון שלא יבינו; הלכך דחלי מיניה).
 אי הכי סיפא נמי?
 כיון דאמר להו "לכו ואני אבוא אחריכם" - מיסמך סמכא דעתיהו.

הדרן עלך אין דורשין